

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
HUMANITARINIS FAKULTETAS
LITERATŪROS ISTORIJOS IR TEORIJOS KATEDRA

ERIKA NAJULYTĖ

*Studijų programos Lietuvių filologija ir komunikacija (specializacija: žurnalistika) IV kurso
studentė*

**Gintarės Adomaitytės ir Kęstučio Urbos knygų apie vaikų rašytojus stiliaus
ypatumai**

BAKALAURO DARBAS

Darbo vadovė
prof. dr. Džiuljeta Maskuliūnienė

Šiauliai 2015

TURINYS

I. ĮVADAS.....	3
II. AUTORIAUS SANTYKIO SU APRAŠOMUOJU OBJEKTU PROBLEMATIKA: TEORINĖS APIBRĖŽTYS	9
1. Autoriaus santykis su pasakojamąja medžiaga ir adresatu	9
2. Žanrų ir funkcinių stilių diferenciacija bei sinkretizmas	11
3. Pažintinės literatūros specifika	13
III. SUBJEKTYVUSIS GINTARĖS ADOMAITYTĖS PAŽINTINIŲ KNYGŲ „SPARNUOTOS IŠKABOS“, „UŽ SIDABRO KALNŲ“ IR „GRAŽUOLĖS VAIKAI“ KLODAS	16
1. Asmeninis santykis su aprašomu autoriumi	16
2. Kalbėjimas pirmuoju asmeniu	20
3. Meninė pažintinių knygų stilistika	25
IV. OBJEKTIVUMAS KĘSTUČIO URBOS PAŽINTINĖSE KNYGOSE „ŠEŠI H. K. ANDERSENO MEDALIAI“ IR „PARAŠYTA VAIKAMS“	29
1. Akademinės daugiskaitos „mes“ vartojimas.....	29
2. Mokslinio stiliaus ypatybės	32
V. GINTARĖS ADOMAITYTĖS IR KĘSTUČIO URBOS PAŽINTINĖS KNYGOS APIE VAIKŲ RAŠYTOJUS: LYGINAMOJI ANALIZĖ	37
VI. IŠVADOS.....	41
VII. SANTRAUKA	43
VIII. SUMMARY.....	44
X. METRIKA	48
XI. BIBLIOGRAPHIC DESCRIPTION	48
XII. PRIEDAI.....	49

I. ĮVADAS

Temos naujumas ir aktualumas. Bakalauro darbo tema yra Gintarės Adomaitytės ir Kęstučio Urbos knygų apie vaikų rašytojus stiliaus ypatumai. Žurnalistės ir rašytojos Adomaitytės knygos „Sparnuotos iškabos“ (2002), „Gražuolės vaikai“ (2006) ir „Už sidabro kalnų“ (2012) bei literatūrologo Urbos veikalai „Šeši H. K. Anderseno medaliai“ (1998) ir „Parašyta vaikams“ (2009), kurių objektas – vaikams rašantys kūrėjai, teoriškai priklauso pažintinei literatūrai, nors svarbu pabrėžti, kad žanriškai šių dviejų autorių darbai kiek išsiskiria: Adomaitytės tekstai linksta į eseistiką, o Urbos knygos gali būti sietinos su moksline ar mokslo populiarinamąja literatūra. Tiek pačiai pažintinei vaikų literatūrai, tiek jos tyrinėjimams Lietuvoje nėra skiriama pakankamai dėmesio – tai rodo nedidelis tiek leidžiamų knygų, tiek tokio tipo literatūrai skirtų analizių skaičius. Svarbu paminėti ir tai, kad iki šiol skirtingos Adomaitytės ir Urbos pasakojimo strategijos dar nėra tyrinėtos. Todėl bakalauro darbas aktualus savo naujumu – juo tęsiami problemiškos temos tyrinėjimai, atveriamos naujos analizės galimybės. Bakalauro darbą kaip naują ir originalų galima apibūdinti ir dėl kito aspekto – pirmą kartą, norint teoriškai pagrįsti individualias pasakojimo strategijas, yra naudojami interviu su minėtų pažintinių knygų autoriais Adomaityte ir Urba, parengti bakalauro darbo autorės.

Nors pažintinė literatūra yra labai svarbi vaiko skaitinių dalis, padedanti suvokti jį supantį pasaulį ir tikrovės reiškinius, tiek tokio tipo literatūros leidybai, tiek tyrinėjimams iki šiol nėra skiriama daug dėmesio. Roma Kišūnaitė, apžvelgdama 2006-ųjų metų vaikų ir paauglių knygų leidybos tendencijas, pateikė originaliosios ir verstinės literatūros knygų suvestinę, kuri atspindi niūrią realybę: pažintinė literatūra užima mažiausiai vietos visame išleidžiamos vaikų literatūros kontekste – vos 58 pavadinimų knygos iš 710 (15, 284). Šios tendencijos nesikeičia ir iki šių dienų. Tą patį galima pasakyti ir apie šio literatūros tipo analizę – nors teorinių darbų, apibūdinančių pažintinę vaikų literatūrą, netrūksta, detalioms šio žanro ir konkrečių tekstų, ypač jų raiškos, studijoms neskiriama daug dėmesio, todėl bakalauro darbas yra aktualus pažintinės literatūros tyrinėjimų kontekste.

Kaip vieną iš išsamesnių pažintinės vaikų literatūros tyrinėjimo darbų, apžvelgiančių konkrečią temą, galima paminėti literatūrologės Džiuljetos Maskuliūnienės straipsnį „Istorinės ir kultūros asmenybės negrožinėje lietuvių prozoje vaikams“. Mokslininkė, apžvelgdama Vytauto Kubiliaus mintis apie vaikų lektūrą, pabrėžia, kad jis „iškelia labai svarbų vaikų literatūros dėmenį – auklėjamąjį turinį, pavyzdžio svarbą bręstančiai asmenybei. Akcentuojama ir tai, kad labai svarbūs savos, tautinės, kultūros autoritetai“ (19, 85). Maskuliūnienė savo straipsnyje nagrinėja būtent tokio pavyzdžio fenomeną – aptaria, kokios iškilios asmenybės yra pristatomos negrožinėje prozoje vaikams, analizuoja šio literatūros tipo raidą, knygų raišką ir pan.

Literatūrologės atlikta išsami analizė iškelia svarbią problemą – nors negrožinės prozos ištakos siekia Motiejaus Valančiaus laikus, prieinama prie išvados, kad „XXI a. lietuvių vaikų literatūra neturi žymių Lietuvos žmonių biografijų antologijos, knygų serijos ar modernios visapūsės tokio pobūdžio enciklopedijos“ (19, 94), o be pavyzdžio retorikos sunkiai įmanomas vaiko ugdymas ir tobulėjimas.

Kitas tekstas, aktualus pažintinės literatūros tyrinėjimų kontekste, yra Maskuliūnienės straipsnis „Pelkė lietuvių vaikų pažintinėje literatūroje“. Jame literatūrologė aktualizuoja meniškumo ir moksliskumo santykį pažintinėje vaikų literatūroje ir aptaria, kaip tokio tipo tekstuose yra derinami abu aprašymo būdai vaizduojant kone paslaptingiausią gamtos elementą – pelkę. Išanalizavusi mokslinių enciklopedijų, pažintinių knygelių apie gamtą ir pan. medžiagą Maskuliūnienė teigia, kad rašant apie pelkes „derinami meninis vaizdavimas (išskyrus informacinius tekstus) ir dalykinė, fakto kalba. Dažniausiai nusveria šviečiamasis momentas, kai kur balansuojama ties švietėjiškumo ir meniškumo riba“ (20, 137). Mokslininkė pastebi ir aktualią problemą, jau iškeltą šiame bakalauro darbe – „pažintinė vaikų literatūra apskritai yra turbūt fragmentiškesnė tirta vaikų literatūros šaka“ (20, 137). Tokiu atveju šis Maskuliūnienės straipsnis svarbus ne tik dėl tyrimų stokojančios temos analizės – jis iškelia svarbią problemą, savotiškai paragina ją spręsti.

Apibendrinant pažintinės vaikų literatūros tyrinėjimus svarbu paminėti ir Gintarės Nostytės 2012 m. bakalauro darbą „Gamtos vaizdavimo strategijos pažintinėje vaikų literatūroje“. Šiame darbe autorė nagrinėja vizualumo ir verbalumo dermę pažintinėje vaikų literatūroje apie gamtą – teigiama, kad tai neatsiejami žinių pateikimo būdai, kurie „papildydami vienas kitą, paaiškina ir praplečia informaciją“ (25, 9). Kaip tyrimo šaltiniai pasirinkti įvairaus amžiaus grupių leidiniai – paveikslėlių knygelės patiems mažiausiems, lavinamosios patarimų knygos, gamtininko vadovai, enciklopedijos. Atlikusi išsamią pažintinių knygelių analizę, Nostytė prieina prie išvadų, kad gamtą vaizduojančioje pažintinėje literatūroje mokslinis klotas derinamas su meniniu, „leidiniuose vyrauja žaidimo, didaktinė, šviečiamoji strategijos“ (25, 38). Vardindama pažintinių šio vaikų literatūros žanro privalumus (aiški struktūra, knygų personažai-gidai, informacijos išskyrimas ir pan.) darbo autorė pastebi ir svarbų analizuotų knygelių trūkumą – neretai informacija pateikiama netiksliai, todėl adresatas yra nesąmoningai klaidinamas (25, 38). Tai svarbi autorės pastebėta problema, nes pasaulį pažįstančiam, tobulėjančiam vaikui svarbu suteikti reikiamą ir teisingą informaciją – to reikalauja pats pažintinės literatūros žanras. Tad Nostytės bakalauro darbas pratęsia negausias minėto vaikų literatūros tipo studijas, užpildo spragą iki tol beveik nenagrinėtos temos – gamtos vaizdavimo – tyrinėjimuose.

Keletą pažintinės literatūros apžvalgų galima aptikti ir žurnale apie vaikų knygas „Rubinaitis“. Čia minėtina Lietuvos knygotyryninkė Vita Mozūraitė – jos publikacijų apie pažintinę

vaikų literatūrą „Rubinaityje“ daugiausia. Itin svarbus Mozūraitės straipsnis „Paveikslų knygos mažiesiems“, kurio dėmesio centre – paveikslėlių knygos. Publikacijoje autorė aptaria paveikslėlių knygos rūšis ir ypatybes – pradėdama nuo tokių knygų, kuriose iliustracijos yra tik pagalbinė priemonė suvokiant tekstą, baigdama knygelėmis, kuriose paveikslėliai yra vyraujantis, tekstą užgožiantis elementas (23). Aptarusi keletą pavykusių lietuvių autorių pažintinių knygų, Mozūraitė konstatuoja, kad tokio tipo lektūra vaikui reikalinga tik ankstyvoje vaikystėje: „tam tikra prasme visos pirmosios knygos vaikui yra pažintinės. <...> Vaikui augant, pažintinė iliustracijų reikšmė mažėja, jos vis dažniau ima atlikti tik pagalbinį vaidmenį. Vyresni nei 10 metų vaikai puikiai apsieina ir be jų. Didėjant gyvenimo patirčiai, vis labiau plėtojantis vaizduotei, pagrįstai materialiojo pasaulio pažinimu, iliustracijos ima varžyti“ (23). Pažintinės paveikslėlių knygų analizės Lietuvoje labai stinga, todėl šia publikacija autorė, galima teigti, pradeda pakankamai problemiškos temos tyrinėjimus.

Aptariant publikacijas apie pažintinę literatūrą galima paminėti keletą recenzijų, kurios aptaria verstines pažintines knygas. Šiame kontekste minėtina Mozūraitės publikacija „Pirmoji pagalba“, aptarianti Conno Igguldeno ir Halo Igguldeno knygą „Pavojinga knyga berniukams“, kurioje mokoma įvairių vyriškų dalykų: nuo įvairių žaidimų iki lanko gamybos paslapčių. Kitą taip pat vyriškai auditorijai skirtą pažintinę knygą yra aptaręs ir Rimtautas Rimšas: jo publikacijos „Iš kur atplaukia laivai“ dėmesio centre – Klaudijos Myatt knyga „Eime buriuoti!“, kurią, pasak Rimšo, galima vadinti buriavimo pradžiamoksliu. Pasak straipsnio autoriaus, knygoje pateikiama detali ir aiški medžiaga norinčiam pradėti buriuoti, išryškinami svarbiausi šio užsiėmimo elementai (29). Būtina paminėti ir kitą publikaciją, kurioje apžvelgiama šiame bakalauro darbe analizuojamiems autoriams artima knyga – tai Genovaitės Raguotienės straipsnis „Vaikams ir visiems kitiems“ apie Hjørdiso Varmerio ir Lilian Brügger knygą „Vargšas berniukas iš Odensės“, aptariančią daugiausia Hanso Kristiano Anderseno biografiją. Vis dėlto svarbu pabrėžti tai, kad nors matomas recenzentų dėmesys užsienio autorių knygoms, publikacijose aptariama pažintinė literatūra yra verstinė, tam tikru požiūriu nepriylgstanti lietuvių autorių darbams.

Kaip jau buvo minėta, žurnalistės ir rašytojos Adomaitytės bei literatūrologo Urbos knygas apie vaikų rašytojus tenka įrašyti į dar netyrinėtą pažintinės lietuvių vaikų literatūros kontekstą. Adomaitytė, pažintinių knygų „Gražuolės vaikai“, „Sparnuotos iškabos“, „Už sidabro kalnų“ autorė, Lietuvoje gerai žinoma ir kaip prozos vaikams bei paaugliams autorė – jos apysaka „Laumžirgių namai“, pasakų rinkinys „Debesėlis ieško vardo“, romanas „Gėlių gatvė“ bei kiti kūriniai ne sykį buvo apdovanoti meno premijomis. Apdovanojimų sulaukė ir Adomaitytės darbai pažintinės literatūros srityje: 2006 m. jau minėta knyga „Gražuolės vaikai“ pripažinta reikšmingiausia Vaikų literatūros tyrinėjimų knyga, o po dvejų metų rašytoja buvo apdovanota Vaikų literatūros premija už nuopelnus populiarinant vaikų literatūrą.

Visi literatūrologai, nors šiek tiek rašę apie Adomaitytės pažintines knygas, mini savitą jų stilių. Vis dėlto išsamesnės studijos apie vaikų rašytojus pristatančias knygas, ypač apie jose vyraujančią subjektyvumo klodą, iki šiol nėra – keletas pastabų buvo išdėstyta tik Lietuvos kultūrinėje spaudoje. Bene išsamiausias tokio pobūdžio darbas – Broniaus Raguočio publikacija „Paaugeliams apie rašytojus“. Teksto autorius, kalbėdamas apie Adomaitytės knygą „Sparnuotos iškabos“, pabrėžia jos svarbą ir reikalingumą – esė apie rašytojus užpildo spragą pažintinės literatūros kontekste. B. Raguotis pastebi ir subjektyvųjį Adomaitytės stilių – visų rašytojų biografijų perleidimą per savo prizmę, tekstus grindžiant emocijomis ir prisiminimais (28). Literatūros kritikas mini ir keletą knygos trūkumų – pastebi mažiau pavykusius tekstus (Prano Mašiot ir Bronės Buivydaitės atvejai), teigia, kad dėl tokios „subjektyvizuotos rašytojų gyvenimo interpretacijos“ (28) skaityti Adomaitytės pažintines knygas nėra lengva. Kaip bebūtų, B. Raguotis sutinka, kad esė apie rašytojus rinkiniai yra ypač reikšmingas darbas pažintinės literatūros srityje.

Adomaitytės kolega Urba – kone žymiausias vaikų literatūros tyrinėtojas Lietuvoje, Tarptautinės vaikų ir jaunimo literatūros asociacijos (IBBY) Lietuvos skyriaus valdybos pirmininkas, vaikų literatūros žurnalo „Rubinaitis“ steigėjas ir redaktorius. Svarbiausia jo mokslinių interesų sritis – vaikų literatūra, tai atsispindi ir gausybėje Urbos parašytų ir sudarytų leidinių („Vaikų literatūros konspektai: Astrida Lindgren“, „Vaikų literatūros konspektai: Tuvė Janson“, „Vaikų literatūros patirtis“ ir pan.) bei straipsnių. Į Urbos vaikų literatūros tyrinėjimų kontekstą įrašytinos ir dvi pažintinės knygos apie vaikų rašytojus – „Šeši H. K. Anderseno medaliai“ ir „Parašyta vaikams“, kuriose literatūrologas moksliai objektyviu stiliumi apžvelgia vaikų rašytojų biografijos ir kūrybos detales.

Šios dvi knygos – nei jų tekstų atranka, nei raiška ir panašūs elementai – nėra susilaukusios išsamių literatūrologinių studijų. Kaip ir Adomaitytės atveju, glaustos pastabos aptinkamos tik kultūrinėje spaudoje. Antai Neringa Mikalauskienė savo rašinyje „Atsargiai, durys užsidaro...“ Urbos knygą „Parašyta vaikams“ įvardija kaip reikšmingą veikalą, kadangi tokio tipo literatūros Lietuvoje labai stinga. Teksto autorė pamini ir žymų literatūrologo knygos trūkumą – iliustracijų nebuvimą: tai „[k]eisčiausias ir sunkiai suprantamas dalykas [...]. Jų nėra net analizuojant Beatrix Poter paveikslėlių knygas“ (22, 5). Toks knygos pobūdis, anot autorės, signalizuoja mokslinį stilių, grįstą „sausu“ informacijos išdėstymu. Vis dėlto šios kelios Mikalauskienės tezės išsamiai nenušviečia knygos stiliaus, tekstų raiškos ir objektyviųjų veikalo klodų.

Apie tą pačią Urbos knygą „Parašyta vaikams“ yra kalbėjusi ir jau minėta Adomaitytė, o tai įrodo šių dviejų autorių interesų bendrumą. Publikacijoje „Iš sodo – į pokylį“ savitu stiliumi ji apie kolegos knygą kalba kaip apie veikalą, suteikiantį ypač daug žinių apie vaikų rašytojus. Negana to, skatinantį rašyti ir ją: „Knygos kelia norą rašyti, ir rašyti būtent vaikų literatūrą. / Matyt, Kęstutis Urba yra slaptas menininkas – kūrėjo gysla pulsuoja stipriai, įtaigiai. / Kita vertus, jis yra

mokslininkas. / Jau ne kartą sekiau ir dar seksiu jo pėdomis – juo, mokslininku, galėsiu remtis. Pasikliaunu tyrinėtojo tikslumu – vardų ir pavardžių rašyba, vietovardžiais, datomis. / Ar tik?“ (7). Ši citata atskleidžia ne tik Adomaitytės asmenines jausenas, bet ir suformuluoja problemą, išryškina Urbos rašymo stilių, kurį pastebi jo kolegė – faktų tikslumą, objektyvų žvilgsnį, mokslinį informacijos dėstymo būdą. Kaip ir Mikalauskienė, Adomaitytė knygoje pasigenda iliustracijų: „O dabar manyje bruzda, kužda ne suaugusio žmogaus pusė, o kita – vaikiškoji. Taigi, bjaurioji. Kandi. / Ji reikalauja: duokite man knygą su paveikslėliais. Kitaip tariant, pasigedau knygoje ikonografijos“ (7). Akivaizdu, kad iliustracijų nebuvimas yra ryškus knygos trūkumas, pastebimas visų tyrinėtojų.

Kaip matyti iš aptartų darbų, skirtingos Adomaitytės ir Urbos pasakojimų apie vaikų rašytojus strategijos iki šiol nėra plačiai analizuotos ir lygintos. Todėl bakalauro darbas aktualus savo naujumu – juo pradedami problemiškos temos tyrinėjimai, atveriamos naujos analizės galimybės.

Darbo objektas – stiliaus ypatumai Gintarės Adomaitytės ir Kęstučio Urbos knygose apie vaikų rašytojus. Bakalauro darbe analizuojamos skirtingos pasakojimo strategijos minėtuose pažintinės literatūros darbuose, tarpusavyje lyginami abiejų autorių veikalai. Kaip pagrindiniai stiliaus ypatumai nagrinėjamos dvi santykio su aprašomuoju objektu kategorijos – objektyvumas (jis pastebimas Urbos darbuose ir traktuotinas kaip dalykiškas, tikslus faktų pateikimas, mokslinis požiūris atsiribojant nuo emocijų raiškos) ir subjektyvumas (tai ryškiausias Adomaitytės knygų bruožas, kurį galima laikyti atvirai reiškiamu individualiu santykiu su aprašomais rašytojais, kiekvieno fakto perleidimu per savo individualią prizmę).

Darbo tikslas – išanalizuoti stiliaus ypatumus Gintarės Adomaitytės ir Kęstučio Urbos knygose apie vaikų rašytojus.

Darbo uždaviniai:

1. apibrėžti pažintinės literatūros sampratą ir paskirtį, autoriaus santykio su aprašomuoju objektu ir adresatu problematiką, mokslinio ir meninio diskursų specifiką bei sampyną;
2. išanalizuoti Gintarės Adomaitytės esė rinkinių apie vaikų rašytojus subjektyviojo prado savitumą, analizę pagrindžiant interviu su pačia autore;
3. išnagrinėti Kęstučio Urbos knygų apie vaikų rašytojus objektyvumo ypatybes, jas paremiant interviu su autoriumi;
4. palyginti Gintarės Adomaitytės ir Kęstučio Urbos pasakojimo strategijas bei jų skirtynes aprašant tris vaikų rašytojus – Astridą Lindgren, Tuvę Janson ir Robertą Louisą Stevensoną.

Tyrimo metodologija. Analizuojant skirtingas pasakojimo strategijas Adomaitytės ir Urbos knygose apie vaikų rašytojus, remiamasi filologinės, deskriptyvinės, stilistinės ir komparatyvistinės analizės metodais. Komparatyvistinis, kitaip lyginamasis, metodas suvokiamas kaip kelių literatūrų,

biografijų, kūrinių, priklausančių skirtingoms kultūroms, lyginimas (14, 8–9). Vienas iš populiariausių komparatyvistinių tyrinėjimų metodų – palyginimas, kurį taikant svarbu sekti tris taisykles: išvelgti tam tikras tekstų paviršiuje glūdinčias skirtybes; svetimų elementų (žodžių deformacijos, dviprasmybių ir pan.) pastebėjimas ir svetimo elemento reikšmės sklaidos identifikavimas (14, 22–23). Šiais trimis žingsniais ir prasideda dviejų lyginamų elementų santykio aiškinimasis. Nors dažniausiai literatūra lyginama su kitais menais (muzika, daile ir pan.), įmanomas ir dviejų literatūros tekstų gretinimas, bandant išvelgti jų panašumus ir skirtybes atskirais klausimais. Komparatyvistinis metodas šiame bakalauro darbe padeda atskleisti, kaip skirtingai organizuojamos Adomaitytės ir Urbos pasakojimų strategijos – tų pačių faktų pateikimas įgauna skirtingą pavidalą.

Kaip minėta, darbe remiamasi ir stilistine analize. Jos pagrindą sudaro autoriaus minties perteikimo būdų nagrinėjimas (36, 10), tad bakalauro darbe nagrinėjama, kokiais būdais ir priemonėmis perteikiama viena ar kita analizuojamo autoriaus mintis. Be kita ko, šiam bakalauro darbui ypač svarbus paties autoriaus matmuo. Kaip teigia Kazimieras Župerka, „[v]ienas iš stilių sąlygojančių veiksnių yra autorius: teksto kalbos savitumas priklauso nuo jo pasaulėžiūros, estetinio skonio, temperamento, išsilavinimo ir kt.“ (36, 5). Bakalauro darbe nagrinėjami Adomaitytės ir Urbos stiliaus plačiąja prasme ypatumai ir juos sąlygojantys veiksniai, kurie pagrindžiami parengtais interviu su autoriais.

Darbo struktūra. Bakalauro darbą sudaro įvadas, teorinė dalis, tiriamoji dalis, išvados, santrauka lietuvių ir anglų kalbomis, literatūros sąrašas, anotacija lietuvių ir anglų kalbomis bei priedai. Įvade glaustai apibūdinama pažintinė vaikų literatūra ir jos specifika, nurodomas darbo objektas, tikslas ir uždaviniai, tyrimo metodologija. Teorinėje darbo dalyje pristatoma autoriaus santykio su aprašomuoju objektu ir adresatu problematika, mokslinio ir meninio diskursų specifika bei žanrų sinkretizmo klausimas, pažintinės literatūros esmė. Tiriamojoje bakalauro darbo dalyje analizuojama objektyvumo ir subjektyvumo raiška Adomaitytės ir Urbos knygose apie vaikų rašytojus, tarpusavyje lyginamos abiejų autorių pasakojimo strategijos. Išvadose glaustai išdėstomi atliktos analizės rezultatai, o literatūros sąrašė pateikiami darbo šaltiniai ir naudota mokslinė literatūra. Bakalauro darbas baigiamas priedais – užrašytais pokalbiais su analizuojamų knygų autoriais Gintare Adomaityte ir Kęstučiu Urba.

II. AUTORIAUS SANTYKIO SU APRAŠOMUOJU OBJEKTU PROBLEMATIKA: TEORINĖS APIBRĖŽTYS

1. Autoriaus santykis su pasakojamąja medžiaga ir adresatu

Vienas iš svarbiausių kiekvieno teksto komponentų yra autorius, kurį galima suvokti kaip asmenį, sukūrusį atitinkamo pobūdžio darbą. Pasak Birutės Meržvinskaitės, literatūros moksle ši sąvoka yra viena labiausiai diskutuojamų ir yra siejama su „literatūrinio diskurso specifikos, santykio su fikcija ir tiesa, tekstualumo, subjekto, skaitymo ir intencijos problematika, kita vertus, su literatūros statuso, literatūros, kaip institucijos, socialinių, istorinių, teisinių aspektų tyrinėjimais“ (21, 7). Kitaip tariant, nagrinėjant autoriaus instituciją, galima suformuoti žanrinę teksto charakteristiką, aptarti objektyvumo ir subjektyvumo lygmenis tekste, analizuoti meninės tiesos problematiką, autoriaus santykį su adresatu bei pačiu tekstu, naratyvinės situacijos specifiką ir kitus teksto elementus.

Aptariant autoriaus santykį su pasakojamąja medžiaga, labiausiai išskirtinos objektyvumo ir subjektyvumo kategorijos, atskleidžiančios autoriaus požiūrį į aprašomą objektą, tapatumo su tuo objektu lygmenį. Rūta Marcinkevičienė, kalbėdama apie spaudos tekstų specifiką, aptaria autoriaus ir teksto sąveikos problemą, kurią iš dalies galima pritaikyti bet kuriam literatūriniam tekstui. Autorė teigia, kad „kiekvieną tekstą autorius tarsi užima tam tikrą poziciją aprašomųjų dalykų ir skaitytojų atžvilgiu: vienu atveju jis pasirenka tam tikrą artumo ar suinteresuotumo, kitu – emocinio nuotolio ir neutralumo strategiją. Pirmuoju atveju tekste išryškėja autoriaus subjektyvumas, antruoju stengiamasi sukurti objektyvumo aureolę. Pagal autoriaus saviraiškos lygį skiriami subjektyvūs ir objektyvūs tekstai. Visais atvejais tekste galima aptikti teksto autoriaus nuomonės ženklų, jei ir neįvardytų aiškiai, tai jaučiamų iš to, kaip parašytas tekstas, kokie faktai ir kaip jie pateikti, kurie šaltiniai cituojami. Taigi visada jaučiamas autoriaus požiūris į skaitytoją ir aprašomuosius dalykus, jo pozicija visada yra kuriama ir kintanti, kartais net tame pačiame tekste“ (18, 53). Nors šiuo atveju kalbama apie spaudos tekstus, autoriaus santykį su aprašomu objektu galima įžvelgti bei analizuoti ir pažintinės literatūros darbuose, išskirti objektyvią sąveiką, paremtą patirtimi, žiniomis, nešališkais faktais ar subjektyvią, grįstą jausmais ir asmeninėmis nuostatomis.

Remdamasi G. F. Stillario tarpasmeninės funkcijos koncepcija, Marcinkevičienė aptaria ir jos tipus, iš kurių vienas – pozicinė reikšmė, atsirandanti tarp teksto autoriaus ir jo aprašomosios medžiagos (18, 54). Pasak Marcinkevičienės, „[p]ozicinė reikšmė išryškėja iš subjektyviųjų teksto elementų, apimančių aptariamųjų dalykų vertinimą“ (18, 58). Vadinas, pozicinė tarpasmeninės funkcijos reikšmė apima būtent subjektyvųjų teksto autoriaus ir aprašomojo objekto santykį, čia

svarbūs asmeninis autoriaus požiūris, nuomonė, vertinimai. Pagrįsdama tokią koncepciją, Marcinkevičienė pateikia Rogerio Fowlerio schemą, kuria remiantis galima analizuoti autoriaus požiūrį į aprašomą dalyką: „a) jo įsitikinimas aptariamųjų dalykų *tikrumu* ir *teisingumu* [*truth modality*], galintis kisti nuo visiško tikrumo iki visiško netikėjimo aprašomųjų dalykų tikrumu; b) *privalomumas* [*obligation*], kai rašytojas reiškia savo požiūrį į tai, kas turėtų būti padaryta (*turėtų, derėtų, privalėtų*), c) *leistinumas* [*permission*] arba [*sutikimas*] (*galėtų, būtų leista*); d) *geistinumas* [*desirability*], kai rašytojas išreiškia savo pritarimą ar nepritarimą aprašomųjų dalykų atžvilgiu, reiškiamas daugeliu įvairių vertinamųjų žodžių“ (18, 59). Apžvelgiant visus šios schemos komponentus darosi akivaizdu, kad joje išreiškiamas būtent subjektyvus autoriaus ir aprašomojo objekto santykis – priešingai nei objektyviame, faktais paremtame žvilgsnyje, čia ryškūs nuomonės, požiūrio, įsitikinimų aspektai.

Toks subjektyvaus žvilgsnio iškėlimo pobūdis yra artimas fenomenologijos teorijai, kuri „išsaugojusi pažinų pasaulį, kita ranka <...> įtvirtino žmogiškojo subjekto prioritetą. Tiesą sakant, ir ji pati siūlė ne ką kita kaip subjektyvųjį mokslą. Pasaulis – tai, ką aš formuoju ar „numatau“: jis suvokiamas per mane, manosios sąmonės koreliatą, o toji sąmonė – ne apgaulingai empirinė, bet transcendentinė“ (12, 67). Čia atskleidžiama subjektyvaus žvilgsnio esmė: pasaulis suvokiamas per savo psichikos prizmę, toks požiūris gali būti perkeliamas ir į tekstą, kuris šiuo atveju tampa vienašališką, asmeninių prasmų išraiška.

Nuo autoriaus sąvokos neatsiejama ir pasakotojo koncepcija. Nors, kaip teigia Jeremio Hawthorno, „pasakotoją reikia skirti ne tik nuo realaus, bet ir nuo numanomo autoriaus“ (13, 237), autorius ir pasakotojas literatūroje neretai tampa vienu. Toks teksto komponavimo principas dažnai yra susijęs su subjektyviu autoriaus ir aprašomosios medžiagos santykiu – autorius tokiu atveju gali „prisidengti“ pasakotoju ir taip išreikšti asmenines prasmes ir požiūrį. Analizuojant pasakotojo reikšmę ir vaidmenį tekste, galima pasitelkti „naratyvinės situacijos“ terminą, kuris leidžia identifikuoti, ar pasakotojas yra svarbus teksto dalyvis: naratyvinė situacija yra apibrėžiama „pagal atsakymus į tokius tipiškus klausimus: ar PASAKOTOJAS yra CHARAKTERIS, ar ne? ar pasakotojas egzistuoja PASAKOJIMO pasaulyje? ar pasakotojas FOKUSUOJA NARATYVĄ?“ (13, 209). Tokiu atveju, kai autoriaus ir aprašomojo objekto santykis yra ypač subjektyvus, tekste neretai dominuoja pasakotojo figūra, per kurią perteikiamas autoriaus požiūris, jausmai, nuomonė, savotiškai moduliuojanti pasakojimą ir kartu veikianti kaip charakteris.

Greta objektyvaus ar subjektyvaus teksto autoriaus ir aprašomojo objekto santykio būtina išskirti ir autoriaus bei adresato sąveiką. Kaip teigia Marcinkevičienė, „autorius prieš akis visada turi įsivaizduojamą skaitytoją, į kurį atsižvelgdamas ir pasirenka atitinkamą rašymo manierą, pritaikydamas tekstą tam tikram skaitytojui. Taip darydamas jis gali nuvertinti ar pervertinti skaitytojo žinias, todėl jo tekstas skaitytojui gali pasirodyti pernelyg aiškus, banalus ar, atvirkščiai,

sunkiai suprantamas. <...> skaitytojo ir autoriaus santykiai išryškėja iš teksto tono, kuriame įvairiomis kalbos raiškos priemonėmis, juos lemia teksto paskirtis, tipas ir žanras“ (18, 30–31). Remiantis šiais teiginiais galima sakyti, kad objektyvus ar subjektyvus autoriaus santykis su aprašomu objektu priklauso ir nuo numatomo adresato – pastarasis savotiškai moduliuoja teksto išraišką.

2. Žanrų ir funkcinių stilių diferenciacija bei sinkretizmas

Kiekvienas rašytinis ir sakytinis tekstas turi savo žanrą ir priklauso vienam ar kitam funkciniam stiliui. Atsižvelgiant į bakalauro darbe nagrinėjamus fakto literatūros veikalus, teorinėje dalyje bus apsistojama ties moksliniu ir meniniu funkciniais stiliais bei juose figūruojančiais kalbos, turinio, raiškos ypatumais.

Literatūrologė Vanda Zaborskaitė, kalbėdama apie mokslinės ir grožinės kalbos skirtynes, pabrėžia esminį skirtumą – vartojamo žodžio reikšmių kiekį: „[m]okslinėje kalboje siekiama žodžio vienareikšmiškumo. Žodis paverčiamas terminu, kuris visais atvejais, kiekviename kontekste turi reikšti tą patį. Ji labiausiai vengia tą patį daiktą ar reiškinį vadinti keliais vardais. Tikslumas ir apibrėžtumas, maksimalus aiškumas yra specifiniai mokslinės kalbos reikalavimai. Kitaip yra grožinėje kalboje. Žodžio daugiareikšmiškumas, jo istorinis ir lokalinis koloritas, jo „emocinė“ spalva čia sudaro esmę“ (35, 84). Kitaip tariant, moksliniu stiliumi parašytas tekstas yra aiškus, vienareikšmis, jame vartojama vienai ar kitai sričiai būdinga terminija, o meninio stiliaus tekste dominuoja stilistiškai konotuota leksika.

Kazimieras Župerka, kalbėdamas apie mokslinio stiliaus tekstus, taip pat mini terminų, vienareikšmių žodžių vartojimą: „būdingas nuoseklus, griežtai logiškas minties dėstymas, žodžių vartojimas tiksliai apibrėžta tiesiogine reikšme, terminų, dažnai tarptautinių, gausumas; mokslininko kalba – suabstraktėjusių, išraiškingumo netekusių žodžių kalba. Vengiama ekspresyvos leksikos bei frazeologijos, žodžių su emociniu atspalviu“ (36, 20). Župerka pabrėžia ir tai, kad sausas mokslinis stilius retkarčiais yra pajvairinamas įvairiomis stilistinėmis priemonėmis, o „[v]isai priartėja prie publicistikos bei grožinės literatūros savo stiliumi mokslo populiarinamieji darbai“ (36, 22). Vadinasi, tokio pobūdžio tekstai nutolsta nuo įprastinio mokslinio stiliaus, iš dalies perima meniniam stiliui būdingas raiškos priemones. Galima teigti, kad toks kalbėjimo būdas pasirenkamas priklausomai nuo numatomo adresato poreikių.

Župerka taip pat sugretina mokslinį ir meninį stilius, pabrėždamas individualizacijos aspektą: pasak kalbininko, meniniame stiliuje „kaip nė vienoje kitoje kalbos vartojimo srityje pasireiškia autoriaus stiliaus individualumas. <...> Dažniausiai šis stilius statomas priešpriešiais moksliniam“ (36, 26). Leonora Domininka Barzdžiukienė pritaria Župerkai ir akcentuoja individualumo svarbą

meniniam stiliui bei teigia, kad būtent šiame stiliuje galima aptikti daugiausia kitų funkcinių stilių ypatybių: „[m]eninio stiliaus kalbos išraiškos naudoja visus kalbos išteklius: visi kitų stilių elementai, patekę į meninį kūrinį, turi atlikti estetinę funkciją“ (10, 70).

Tokie funkcinių stilių sąveikos atvejai tik patvirtina teoriniuose šaltiniuose neretai aptinkamus mokslininkų pastebėjimus, kad esama stilių nevienalytiškumo. Štai Župerka akcentuoja tai, kad negalima griežtai atskirti vieno stiliaus nuo kito: „stiliai nesudaro uždarų sistemų, tai viena kitą veikiančios kalbos atmainos. Seniau ribos tarp stilių buvusios griežtesnės“ (36, 33). Taigi įvairių tipų tekstuose dažnai galima pastebėti funkcinių stilių sintezės atvejų.

Nuo funkcinių stilių neatsietini ir žanrai, reprezentuojantys vienas ar kitas teksto ypatybes. Teksto autorius sąmoningai renkasi vieną ar kitą žanrą, padėsiantį tinkamai perteikti norimą turinį. Tačiau, kaip teigia Marcinkevičienė, nereikia atmesti ir foninių žinių reikšmės – jų ir žanro jungtis yra vienas iš svarbiausių elementų, siunčiant žinią skaitytojui: „[n]orint geriau suprasti foninių žinių ir žanro ryšį, būtina atsakyti į kai kuriuos klausimus: ar skirtingi žanrai turi jiems suvokti būtinų žinių rūšis, kai komunikacijos dalyvių įsivaizdavimas apie jiems bendras fonines žinias neatitinka tikrovės; kaip galima fonines žinias perteikti tekstu, peradresuojant jį kitokią patirtį turinčiam skaitytojui, ir atvirkščiai, kaip galima trumpinti ar paprastinti tekstą, praleidžiant visiems žinomus ir suprantamus dalykus; koks yra skirtingų žanrų grupių, pvz., mokslo ir mokslo populiarinimo tekstų, foninių žinių tankis; kaip galima nustatyti, kokias, rašytojo įsivaizdavimu, fonines žinias turi skaitytojas; kas yra rizikingiau skaitytojo atžvilgiu, – nepasakyti jam žinomų dalykų, t. y. pervertinti jo žinias ar kartoti kam jau žinomus, tarsi nuvertinant jo žinojimą“ (18, 31). Nors, kaip jau buvo minėta, Marcinkevičienė labiau aktualizuoja spaudos tekstus, šiuos teiginius galima pritaikyti ir fakto literatūrai – pateikdamas informaciją, jos autorius turi svarstyti, kaip tai perteikti numanomam skaitytojui su jo individualiomis foninėmis žiniomis, o tai savotiškai suponuoja ir teksto žanrą.

Sinkretizmo klausimas aptartinas ir kalbant apie žanrus – pastebima ir jų sintezės. Šiandieniniuose tekstuose vis sunkiau atrasti grynų žanrų: jie tarpusavyje maišosi, įgyja kitų žanrų ypatybių. Tokius tekstus sunkiau analizuoti, išryškinti jų žanrinį savitumą. Tačiau svarbu pastebėti tai, kad, kaip teigia Marcinkevičienė, „apie žanrų sąveiką galima kalbėti ir kitu aspektu – ne kaip skirtingi žanrai maišosi viename tekste, bet kaip kuriami skirtingų žanrų skirtingi tekstai papildo vienas kitą, kai skirti tam pačiam įvykiui, reiškiniui ar situacijai atspindėti“ (18, 195). Tokiu būdu žanriškai skirtingi tekstai, siejami vienos temos, sudaro tam tikrą visumą, tarpusavyje vienas kitą papildo.

3. Pažintinės literatūros specifika

Kalbant apie pažintinės literatūros apibrėžimą, šio vaikų literatūros tipo esmę glaustai nusako Lionginas Šepkus, kuris teigia, kad pažintinei literatūrai svarbiausia „suteikti vaikui žinių apie jį supančią tikrovę“ (32, 33). Literatūrologas skiria keturias pažintinės literatūros rūšis: mokslinę, grožinę, mokslinę fantastinę, mokslo populiariąją ir mokslinę informacinę, teigdamas, kad jos viena nuo kitos skiriasi būdais ir priemonėmis, kuriomis perteikiamos žinios (32, 62–66). Vis dėlto skirtingos pažintinės literatūros rūšių priemonės tarnauja vienam iš pagrindinių tikslų – edukaciniam.

Panašų pažintinės literatūros apibrėžimą pateikia ir amerikietė Kirby Andler teigdama, kad tokio tipo literatūra „pateikia tikslią informaciją apie bet koki dalyką. Negrožiniai tekstai papildomai įtraukia ir kitus aspektus – nuotraukas, iliustracijas, žemėlapius, lenteles, grafikus, žodynėlius; struktūrine prasme jie parašyti pakankamai sudėtingai – apima priežasties-padarinio, lyginimo-priešpriešos, problemos-sprendimo matmenis“ (8, 13). Galima teigti, kad toks negrožinės literatūros išsamumas, faktų tikslumas pasitelkiamas būtent dėl potencialaus adresato reikmių – vaikui, pažįstančiam pasaulį, svarbu suformuoti kuo tikslesnį, detalesnį jo vaizdą. Andler tai patvirtina savo straipsnyje keldama mintį, kad negrožinė literatūra yra labai svarbi vaiko ugdymo procese.

Pažintinė vaikų literatūra yra problemiška daugeliu aspektų. Vienas iš jų – laviruoja pats žanro pavadinimas. Šią problemą pastebi ir literatūrologė Džiuljeta Maskuliūnienė: „įvairuoja ir pati kalbamo literatūros reiškinių terminija: pažintinė literatūra, fakto literatūra, dokumentinė literatūra, mokslo populiarioji, mokslo grožinė literatūra ir pan.“ (19, 84). Nors literatūrologai vartoja skirtingus terminus, vis dėlto įvairiuose šaltiniuose dažniausiai aptinkami *fakto literatūros* ir *pažintinės literatūros* pavadinimai.

Problemiškas ir raiškos tokio tipo literatūroje klausimas. Neretai pažintinės literatūros „tekstuose esama ir to, kas paprastai laikoma grožinės literatūros meniniu arsenalu – čia atrasime ir tikrai vaizdingų, meniškų puslapių“ (19, 84); šis vaikų literatūros žanras gali būti laikytinas savotišku mokslo ir meno sintezės rezultatu. Tokiu atveju pažintinės literatūros tekstai peržengia mokslinio diskurso ribas ir pasižymi grožinės literatūros ypatybėmis – subjektyviu kalbėjimu, grožinei kūrybai būdingais žanrais, menine stilistika ir pan. Vaikų literatūros tyrinėtojas Vincas Auryla taip pat pastebi pažintinės literatūros bei grožinės kūrybos sinkretizmą ir aiškiai atskiria kiekvieno žanro reikimosi ribas: „vaizduojamieji faktai ir reiškiniai yra tikri, o meninė išmonė galima tik siužete, įvairiose meninės išraiškos detalėse, pavyzdžiui, pateikiant intriguojančias situacijas, įvedant veikėjus, įsmeninant gamtą“ (9, 270).

Tai, kad pažintinė vaikų literatūra nėra griežtai atsiribojusi nuo meninio diskurso, pažymi ir Lionginas Šepkus, teigdamas, jog „to priežastis – labai konkretus skaitytojo-vaiko suvokimas, pagrįstas jausmu ir vaizduote. Vaiko dėmesį trauks, jam geriau įsimins žinios, susijusios su įdomiais įvykiais ir žmonėmis, pajvairintos išmone ir netikėtumu, nuspalvintos įvairiais išgyvenimais“ (32, 34). Apibendrinant literatūrologo mintis galima teigti, kad meninės kūrybos elementai pažintinėje literatūroje padeda įgyvendinti edukacinius jos tikslus – patraukia dėmesį, sudomina, palengvina suvokimo procesą, patraukliai pateikia informaciją. Šepkui pritaria ir literatūros tyrinėtoja Dalia Striogaitė, teigdama, kad pažintinės literatūros kūrėjui „tenka išmoningai derinti mokslo žinias, informacijos šviežumą su pasakojimo ryškumu, vaizdingumu, net estetiniu išgyvenimu“ (31, 238).

Kalbėdama apie fakto literatūros specifiką, Gitana Vanagaitė taip pat pastebi, kad tokiuose tekstuose jaučiama meninės išmonės įtaka: „kaip atsakas į simuliakrines tikroves randasi fakto literatūros kūriniai, derinantys fakto jėgą ir literatūriškumą bei leidžiantys rašytojui papasakoti empirinius faktus ir moralinę viziją“ (34, 44). Vis dėlto, kaip pabrėžia Vanagaitė, nepaisant meninio stiliaus įtakos, svarbiausias tokio tipo literatūros bruožas – faktai ir tikrovės atspindžiai: „diskusija apie fakto literatūrą negali apsieiti be tam tikrų terminų: tikrovė, realus gyvenimas, liudijimas, faktas ir dokumentai. Šie terminai įtraukia ir kitus: akivaizdumas, patikimumas, faktinis adekvatumas“ (34, 44). Šie išvardinti požymiai gali būti laikytini svarbiausiais ir fakto literatūrą tiksliausiai charakterizuojančiais bruožais.

Svarstydamą jau ne sykį minėtą grožinės ir fakto literatūros sąveikos klausimą, Vanagaitė pateikia keletą esminių šių literatūros tipų skirtumų, iš kurių kaip svarbiausią galima išskirti pasakotojo ir autoriaus santykio kaitą: „išmonės literatūrą žymi autoriaus ir pasakotojo skirtis, o fakto literatūroje pasakotojas sutampa su realiu asmeniu, kurio vardas išspausdintas knygos viršelyje“ (34, 44). Vadinas, fakto literatūroje pasireiškiančių autoriaus intencijų negalima atskirti nuo pasakotojo figūros, kuri, atsižvelgiant į pačių mažiausių skaitytojų lektūrą, retkarčiais gali sutapti ir su veikėju.

Kaip matyti iš pateiktų literatūros teoretikų įžvalgų, meniniai elementai yra neatsiejama pažintinės literatūros dalis, atliekanti šviečiamąją funkciją, tačiau svarbu pastebėti, kad vis dėlto tai nemenka literatūrologinė problema, skatinanti svarstyti, koks turi būti moksliskumo ir meniškumo santykis pažintinės literatūros tekstuose.

Kalbant apie pažintinę literatūrą, galima trumpai paminėti ir esė žanrą, kuris dažnai pasirenkamas išreikšti tam tikro pobūdžio informaciją. Ypač taikliai šio literatūrinio žanro esmę yra nusakęs Vytautas Kubilius, kuris teigė, kad esė yra „neapibrėžtas rašymo būdas, atsiradęs paribio zonoje tarp mokslo, filosofijos ir meno. <...> Jis ardo nusistovėjusias ribas tarp meno ir tikrovės – žengia į tokias gyvenimo sritis, problemas ir aspektus, kurių menas nemato ir nepripažįsta, naudoja

mokslineis medžiagos rinkimo ir apdorojimo metodus, o kartu remiasi meninio suvokimo būdais: nuojauta, vizija, simbolizacija, vaizdiniu regėjimu, potekste. Jis koncentruoja intelekto kūrybinę galią“ (16, 196). Tokio pobūdžio žanras ypač patogus pažintinei literatūrai – jis leidžia naują informaciją perteikti kūrybiškai, derinant įvairias kalbėjimo priemones ir strategijas, kurios tarnauja tiek autoriaus saviraiškos, tiek adresato suvokimo tikslams.

Greta eseistikos, svarbu apibrėžti ir biografijos žanrą. Paprastai biografija apibrėžiama kaip tam tikro žmogaus gyvenimo istorija, pagrįsta tikrais faktais. Greta biografijos neišvengiamai figūruoja ir autobiografija, todėl biografijos esmę išryškinti galima tikslingai lyginant šiuos abu žanrus. Kaip teigia Vanagaitė, esminis biografijos ir autobiografijos skirtumas – gyvenimo istorijos išdėstymo principai: „autobiografas yra vienintelis savo pasakojamo gyvenimo liudininkas ir teisėjas. Apsisprendęs autobiografijai jis remiasi savo atmintimi, kad J. J. Rousseau žodžiais tariant, papasakotų savo gyvenimo jausmų grandinę. Tuo tarpu biografas remiasi objektyviais šaltiniais: archyvais, laiškais, dokumentais ir šios faktografinės medžiagos padedamas bando sukurti ar atkurti faktinį ir emocinį savo personažo gyvenimo lygmenį“ (33, 46). Kitaip tariant, autobiografijos autorius teksto turinį grindžia savo psichikos prizmės, vidinių išgyvenimų padiktuotais impulsais, o biografiją rašantis asmuo operuoja tiksliais faktais ir objektyviais dokumentais. Tokiu atveju biografijos žanrą galima laikyti savotiška pažintinės / fakto literatūros atšaka.

III. SUBJEKTYVUSIS GINTARĖS ADOMAITYTĖS PAŽINTINIŲ KNYGŲ „SPARNUOTOS IŠKABOS“, „UŽ SIDABRO KALNŲ“ IR „GRAŽUOLĖS VAIKAI“ KLODAS

1. Asmeninis santykis su aprašomu autoriumi

Gintarės Adomaitytės pažintinėse knygose „Sparnuotos iškabos“, „Už sidabro kalnų“ ir „Gražuolės vaikai“ pateikiamos vaikų rašytojų biografijos – šiame žanre, kaip teigia Mintautas Čiurinskas, ypač svarbus aprašomojo asmens ir rašytojo santykis: „šis aspektas neatsiejamas nuo biografijos autoriaus motyvacijos, kūrinio rašymo literatūrinių ir neliteratūrinių tikslų, adresato, būsimos skaitytojo (publikos) problematikos“ (11, 53). Adomaitytės knygose šis santykis su aprašomu rašytoju, kaip jau minėta, yra specifinis – subjektyvus pasakojimas yra paremtas asmeninėmis asociacijomis, prisiminimais, individualiomis prasmėmis ir įspūdžiais. Negana to, ir pats aprašysimų kūrėjų pasirinkimas dažniausiai esti subjektyvus – jie minėtų pažintinių knygų autorei neretai yra susiję su vienais ar kitais jos gyvenimo etapais, momentais ir pan. Per savo subjektyvią prizmę autorė perleidžia tiek rašytojų biografijas, tiek atitinkamus kūrinius, neretai padariusius įtaką Adomaitytės asmenybei. Tai autorė patvirtina atsakydama į anketos klausimus: „[d]augiau dėmesio skiriu asmenybei. Kūrybos nepreparuoju, neskrodžiu – tai literatūrologo darbas, tokiai užduočiai niekada nesirengiau, nekėliau sau tikslų. Kūrinius aptariu, bet tik kaip savo įspūdį“ (žr. priedą Nr. 1). Literatūrologinio žvilgsnio į aptariamo rašytojo kūrybą eliminavimas, savo asmeninio įspūdžio pateikimas sustiprina subjektyvumą autorės knygose.

Viena iš dažniausiai Adomaitytės knygose pasitaikančių ypač subjektyvaus santykio su rašytoju dimensijų – pažinties su aprašomu autoriumi momentas: prisimenama, kada ir kaip buvo atrastas vienos ar kitos biografijos subjektas. Šis atradimo momentas, be jokios abejonės, priverčia nusikelti į vaikystę – šį momentą anketoje akcentuoja ir pati Adomaitytė: „[k]albėtis apie vaikystę – tai toks malonumas. Apie vaikystės knygas – ne menkesnis. Tad ir pasakoju dažniausiai (jokiu būdu ne visada) apie savo vaikystės knygas“ (žr. priedą Nr. 1). Todėl šiuo atveju verta pažvelgti į rašinio „Ta vėtra... Ji ir vėl sumaišė iškabas!“ apie Hansą Kristianą Anderseną ištrauką:

Tai buvo Kaune, slaptینگame jo kampe prie Nemuno, Marvelėje.

Ir dabar matau tą seną sodą, erdvų medinį namą, šviesiaplaukį berniuką. Mudviejų mamos – dvi bendraklasės, ponija Živilė ir ponija Viktorija – kuždasi. Apie ką?

Mums siūlo žaisti, bet kaip galime žaisti, jei jis vyresnis, jau eina į mokyklą? Saulius moka išsisukti: paduoda man knygą. Ir...

... ir nuo tada Hanso Kristiano Anderseno „Pasakos“ – man išskirtinė knyga. Neišaugau iš jos. Nė nemanau išaugti. Nuo ko galėčiau pradėti ir savąją knygą, jei ne nuo Anderseno?

Laukiau, kol į langus pasibels vėtra. Negalėjau imtis rašymo nei vasaros kaitroje, nei lėtoje rudens ramybėje. Ne todėl, kad pagundų per daug. Tik todėl, kad Hanso Kristiano Anderseno pasaka „Kaip vėtra sumaišė iškabas“ man artima, galbūt – artimiausia iš visų jo rašytų. Tikiu: stiprūs vėjai ir man knygą atneš¹.

¹ Gintarė Adomaitytė, *Sparnuotos iškabos*, Vilnius: Gimtasis žodis, 2002, p. 145–146. Toliau cituojant iš šio leidinio, tekste, skliausteliuose, nurodoma knygos santrumpa (SI) ir puslapis.

Ištraukoje matyti itin subjektyvus Adomaitytės santykis su aprašomu rašytoju: Hansas Kristianas Anderseną čia pateikiamas ne tik kaip mėgstamiausias vaikų rašytojas, kurio knyga autorei artimiausia. Adomaitytė savo ryšiui su garsiuoju Danijos kūrėju nusakyti vartoja kone intymius atspalvius – Hanso Kristiano Andersenio kūrybos tonas bei tematika diktuoja ir pačios autorės rašymo stilių, manierą, aplinkybes. Taip savo knygos rašymas, apskritai kūrybinis gyvenimas tampa neatsiejamas nuo danų kūrėjo – tai lyg du susipynę vienetai. Tad Hansui Kristianui Andersenui ir jo kūrybai yra suteikta individuali prasmė, o literatūrinis autorės gyvenimas pagrįstas asociacijomis. Tokį subjektyvų Adomaitytės rašymą pastebi ir Bronius Raguotis, kuris sako, kad [r]ašytojų biografijos įvykius, paskirus momentus G. Adomaitytė dažniausiai jungia asociacijomis, savo pačios išvelgtomis prasmėmis ar sukeltais įspūdžiais. Autorė pasirinko ir atitinkamą laisvą, savotišką, lyg trūkinėjantį, su minties protarpiais pasakojimo būdą ir beletrizuotą stilių. Rašytojo biografiją (iš dalies ir kūrybą) ji perleidžia per savo pačios suvokimą ir nuomonę“ (28).

Kone stipriausias emocinis krūvis tenka toms rašytojų biografijoms, kuriose pateikta ir tam tikra pačios Adomaitytės išpažintis. Tokiu principu parašyti tekstai yra kuriami tarsi individuali autorės autobiografija – čia Adomaitytė aptaria labiausiai jai imponuojančius kūrinius, į rašytojų kūrybą perkelia ir savo gyvenimo detales, neretai tiesiogiai lygina save su aprašomu autoriumi, prisimena rašytojo atradimo momentą, kuris dažnai atskleidžia ir paskiras Adomaitytės gyvenimo detales, charakterizuoja autorę. Tad greta rašytojų portretų matomas dar vienas paveikslas – Adomaitytės. Vienas iš ryškiausių tokio pobūdžio rašinių – Janušo Korčako biografija, pavadinta „Senojo Daktaro septynetai“. Kalbėdama apie šio rašytojo kūrybą, Adomaitytė pateikia ir savo gyvenimo ištrauką, leidžiančią suvokti Korčako įtaką autorės identiteto formavimuisi:

Gydytojui Henrikui Goldšmitui – rašytojui Janušui Korčakui – buvo apie keturiasdešimt penkerius, kai pasirodė bene svarbiausioji jo knyga.

Nežinau, ar jis pats laikė ją svarbiausiaja.

Labai svarbiomis savo gyvenime knygas „Karalius Motiejukas Pirmasis“ (1923 m.) ir „Karalius Motiejukas negyvenamojoje saloje“ (1923 m.) laikau aš.

<...> Pamenu, o, kaip pamenu tą vasarą – pirmąją savo vasarą Vilniuje, svajonių mieste. <...> Ar galėjau tikėtis, kad Vilniaus Antakalnio vaikai kalbės rusiškai, kad žaidimai bus kiti nei Kaune, Žaliakalnyje? Jei kas guodė mane, vienišą, nesusikalbančią, <...> tai alyvų krūmas ir suoliukas po juo. Visą vasarą taip ir prasėdėjau ten – viena ir ne viena. Su knyga. <...> suradau Motiejuką. Su juo slogiąją vasarą – pažinimo vasarą – ir gyvenau.

„Karalius Motiejukas“ – vienišųjų, bet vienvės nebijančių knyga. Ji gelbsti. Ji padeda. Ji teikia jėgų.

<...> Gal tai buvo ta diena, kai prisijaukinau Vilnių.

Jei Korčakas rašė: „Aš priklausau Varšuvai, o Varšuva priklauso man“, tai lygiai tą patį ir aš apie Vilnių sakau. Gal nuo tos vasaros, nuo tų knygų metų Vilniui ir priklausau.

<...> Motiejukas...

Jis sugebėjo išgyventi net negyvenamojoje saloje. (SI, 145–146)

Ištraukoje pateiktas autorės gyvenimo epizodas traktuotinas keleriopai. Pirmiausia tai yra savotiška išpažintis, kurią galima suvokti net egzistenciniu lygmeniu kaip tam tikrą autorės asmenybės formavimosi prielaidą – Janušo Korčako kūryba tapo raktu į ryšį su nauja gyvenamąja

vieta, rašytojo knygos padėjo išgyventi vienatvę bei sumažinti tiek fizinę, tiek dvasinę atskirtį tarp savęs ir nepažįstamo, net atgrasaus miesto. Kita vertus, čia galima įžvelgti paralelę tarp Adomaitytės ir aprašomo knygos veikėjo Motiejuko. Ištraukoje paminima pastarojo lokacija – negyvenama sala, kurioje Motiejukas sugeba išgyventi. Adomaitytė save netiesiogiai sulygina su Janušo Korčako personažu ir per rašytojo kuriamą istoriją pasakoja savąją biografiją – jai Vilnius taip pat tampa nuosava negyvenama „sala“, kurioje privalo išgyventi, o Motiejukas pasirodo tarsi herojus, sektingas pavyzdys, įkvepiantis nepasiduoti.

Tokių epizodų, kuriuose Adomaitytė susitapatina su aprašoma knyga, jos veikėju ar epizodu, galima rasti ir daugiau. Štai ištrauka iš rašinio „Lelijos gležnumo vyriškas būdas“ apie Bronę Buivydaitę:

Ta mano skaityta ir suskaityta vaikystės knyga – „Auksinis batelis“. Neįsivaizduoju savęs be jos.

Be Bronės Buivydaitės aprašyto miestelio. Be namelio jo pakraštyje – labai svarbus, įsimintinas man atrodė berželis ant Petriuko stogo... Tas vargo ženklas man, mūrų vaikui, anaip tol neatrodė vargingas. Kaip savas išgyvenau visas Petriuko bėdas... Kiekvieną kartą Kaune, kopdama į Parodos kalną, prisimenu, kaip sunkiai ropštėsi į jį anų laikų autobusas kaimo vaikus baugindamas: nusiris. (SI, 161)

Šioje ištraukoje Adomaitytė atvirai deklaruoja savo simpatijas Bronės Buivydaitės kūriniiui ir prisipažįsta, kad jautriai išgyveno kiekvieną neigiamą knygos istorijos posūkį. Vis dėlto esminis sakinytis čia yra paskutinis – knygos turinys netiesiogiai perkeliamas į Adomaitytės kasdienybę: „Auksinio batelio“ epizodas, kai autobusas sunkiai važiuoja į kalną, autorei asocijuojasi su jos pačios kopimu į kalną. Sugretinant šiuos du momentus savotiškai konstruojama ir autorės biografija, iškeliami paskiri jos momentai.

Adomaitytės pažintinėse knygose gausu susitapatinimo ne tik su knygų veikėjais ar atskirais epizodais – neretai galima įžvelgti savęs lyginimą su pačiu aprašomu rašytoju. Tai pasireiškia įvairiai: keliais glaustais sakiniiais apsvarstoma, norima prilygti, perimama kūrėjo pozicija ir pan. Vienas iš tokio aprašymo pavydžių – rašinys „Drugelio aidas“ apie Radjardą Kiplingą:

Gerą pusmetį skaičiau viską, ką tik radau Kiplingo ir apie Kiplingą. Dabar stumiu į šoną savo užrašus, pastabas. Pasakosiu Jums tai, ką įsiminiau. Ne protu. Siela, kurios galia taip tikėjo Kiplingas.²

Šie keli sakiniai atskleidžia tam tikrą Adomaitytės tapatinimąsi su autoriumi – perimama jo pasaulėžiūra ir vertybės, imama vadovautis tais kriterijais, kuriuos iškėlė Radjardas Kiplingas. Lakoniškas pamąstymas pateikiamas ir apie Eleonorą Fardžen:

Nelė retsykiais uždainuodavo traukinyje.

Kaip aš ją suprantu...

Kai dunksi geležinkeliai, dainuoti norisi, norisi... Tačiau nesi žmogus toks laisvas, kad leistum sau menką prabangą – būti savimi. (USK, 65)

Šioje ištraukoje taip pat galima įžvelgti autorės ir aprašomos kūrėjos sugretinimą – išreiškiamos tapačios nuostatos ir gyvenimo pojūtis. Kita vertus, jaučiamas ir savotiškas Adomaitytės „pavydas“ – užgniaužtas savasis „aš“, žmogiškosios laisvės troškimas skatina

² Gintarė Adomaitytė, *Už sidabro kalnų*, Vilnius: Edukologija, 2012, p. 14. Toliau cituojant iš šio leidinio, tekste, skliausteliuose, nurodoma knygos santrumpa (USK) ir puslapis.

ilgesingai (tai patvirtina daugtaškio retorika) žvelgti į aprašomos rašytojos gyvenimo detales. Savęs sutapatinimas su autoriumi, noras prilygti biografijos subjektui dar atviriau išreiškiamas rašinyje „Gyvenimas riedėjo kaip obuolys“, kurio dėmesio centre – Kazys Boruta:

Nesu sutikusi nė vieno žmogaus, kuris leisdavo sau tokį malonumą kaip Kazys Boruta: iš darbovietės Lietuvių literatūros institute iki Mokslų akademijos bibliotekos kartais... nuplaukdavo.

Plaukdavo Nerimi – tartum gamtos gyvis, žuvis ar paukštis.

Jo žmona, Jadvyga Čiurlionytė, eidavo pakrante ir nešdavo drabužius. Garbi mokslininkė, muzikologė!

Tiesa sakant, taip nuplaukti per miestą – viena mano svajonių. Gal ir rasčiau paslaugų žmogų, lydintį vandens kelyje, bet... „Daug velnių manyje daužosi“ – sakydavęs Kazys Boruta. Matyt, vieno kito velnio pristigau. Nedrįstu.³

Kaip ir daugelyje kitų rašinių, čia taip pat per Kazio Borutos aprašymą kuriama pačios Adomaitytės biografija – iškeliami norai, svajonės ir pan., greta rašytojo asmenybės, išsamaus jo gyvenimo nušvietimo piešiamas ir individualus Adomaitytės paveikslas. Iš pateiktos ištraukos darosi akivaizdu, kad Kazys Boruta autorei taip pat yra tarsi autoritetas, į kurį norima lygiuotis, turėti „tiek pat velnių“. Rašytojo kaip pavyzdžio iškėlimas matomas ir kitoje rašinio ištraukoje:

Viena gražiausių mano skaitytų knygų – Kazio Borutos „Gyvenimas drauge su draugu“. Žinau, kad daug kas draustų sakyti „gražiausia“. Netiksli sąvoka. Niekas nežino, kas tas grožis...

– Niekada nevertok eilėraštyje žodžio „gražus“. Jis nieko nesako. Ką reiškia gražus medis? Ar gražus paukštis? Medis gali būti žalias, aukštas, žydintis... Paukštis gali būti pilkas, margaplunksnis, čiulbantis... – taip patarė Kazys Boruta trylikametei mergaičiukei, atnešusiai parodyti savo poezijos sąsiuvinį.

<...> Tebūnie taip: „Gyvenimas drauge su draugu“ – įspūdingiausia! (GV, 65–66)

Nors pateiktoje ištraukoje dominuoja formuluotė „daug kas draustų“, akivaizdu, kad omenyje turima būtent Kazio Borutos grožio koncepcija – juolab kad vėliau autorė pasitaiso ir knygą apibūdina kitu žodžiu. Reikia pastebėti, kad šis pasitaisymas nėra vardan skaitytojo – galima jausti, kad taip tarsi panaikinama kaltė prieš patį Kazį Borutą. Taip netiesiogiai Adomaitytė rašytoją iškelia kaip sau svarbų pavyzdį, kurio nuomone ir pozicija reikia vadovautis.

Adomaitytės pažintinėse knygose gausu tokių rašinių, kuriuose galima pastebėti aprašomo vaikų rašytojo įtaką pačiai autorei. Vienas iš tokių tekstų – „Kur nuplaukė Raudonos burės“ apie Aleksandrą Griną:

Mano kartą jaunystėje kankino realizmu. Kai buvome vaikai, pasakaičių netrūko, nuodėmė skūstis, bet ką daryti, ką skaityti vėliau?

Realu privalėjo būti visa!

Mus kankino taip uoliai, kad realizmas nusibodo. Bet ar tik nusibodo? Realus, apčiuopiamas pasaulis ir slėgė, ir nervino, ir kankino.

Nieko keista, kad Aleksandras Grinas, jo į jokių rėmus netelpančios, vaizduote trykštančios istorijos sušvito taip ryškiai, kaip švytėti gali tik jūros banga.

Dabar Aleksandras Grinas – primirštas rašytojas. Domėtis jo gyvenimu, jo kūryba mane paskatino ne tik 2010 metais minėtas jubiliejus – šimtas trisdešimt metų. Greičiau – nuojauta, kad mano kartos romantikos, kilnumo jausmą stiprino ir šis mįslingas kūrėjas. (USK, 37)

Čia Adomaitytė kone tiesiogiai deklaruoja, kad Aleksandras Grinas yra tas rašytojas, kuris formavo visos jos kartos savivoką ir pasaulėjautą. Taip pateikiama rašytojo biografija įgauna gerokai platesnį matmenį – tampa visa apimanti ir įtraukia ne tik Grino bei Adomaitytės dialogą, bet

³ Gintarė Adomaitytė, *Gražuolės vaikai*, Vilnius: Gimtasis žodis, 2006, p. 61. Toliau cituojant iš šio leidinio, tekste, skliausteliuose, nurodoma knygos santrumpa (GV) ir puslapis.

ir visos autorės kartos individų patirtis. Iš autorės parašytų eilučių galima spręsti, koks jai svarbus buvo tas pokytis, įvykęs dėl rašytojo kūrybos įtakos – slegiantis ir kankinantis realizmas jos kartai buvo tarsi bausmė, o romantiška, vaizdinga Aleksandro Grino kūryba leido išsilaisvinti iš realizmo pančių. Todėl šio rašytojo kūrybą autorė pateikia lyg visos kartos psichologinės transformacijos prielaidą.

Apibendrinant Gintarės Adomaitytės pažintinėse knygose „Sparnuotos iškabos“, „Už sidabro kalnų“ ir „Gražuolės vaikai“ pateikiamas vaikų rašytojų biografijas ir jose dominuojanti ypač asmenišką santykį su kūrėju, svarbu pasakyti, kad tokiu principu iš dabarties pozicijų pasakodama apie savo atradimus, išryškindama asmeninius prisiminimus, Adomaitytė tarsi rašo ir savo autobiografiją, formuoja tam tikrą savojo gyvenimo mitą – supina rašytojo gyvenimo ir kūrybos ypatumus su individualaus gyvenimo detalėmis. Tad vaikų rašytojo biografija supinama su autobiografija, kurioje, kaip teigia Vanagaitė, „pasakojama asmenybės istorija yra susijusi su atsigrėžimu į praeitį, kuris, savo ruožtu, įsteigia autobiografijai svarbią ir išskirtinę retrospekciją, kada į laike nutolusį gyvenimą žvelgiama iš konkretaus dabarties taško, kada *čia* ir *dabar* autorius, kuris autobiografijoje yra ir pasakotojas, ir pagrindinis veikėjas, pasakoja apie save *ten* ir *tada*“ (33, 35). Taip atskiro rašytojo biografija įgauna subtiliai intymų atspalvį.

Akcentuotina tai, kad pati Adomaitytė, atsakydama į anketos klausimus, savo knygas priskiria personalinės esė žanrui ir pripažįsta, kad tekstai apie rašytojus yra ir jos pačios jausmų išraiška, tiesa, būtinai turinti ir pažintinių intencijų: „[t]ai asmeninė eseistika. Tie tekstai subjektyvūs, juose daug manęs. Asmeninėje eseistikoje (jei ji nelieta impresijos rėmuose) dažniausiai esama pažintinio grūdo. Džiaugiuosi, jei jis randamas ir mano tekstuose“ (žr. priedą Nr. 1). Aprašoma kūrėjo įtaka autorei, autoritetų retorika, susitapatinimas su rašytojais ar jų veikėjais suformuoja ypač subjektyvų knygų klodą, pažintinę literatūrą kaip žanrą praturtina naujais tonais, kartu greta rašytojo biografijos pateikia dar vieną portretą – pačios Adomaitytės.

2. Kalbėjimas pirmuoju asmeniu

Subjektyvumo klodas pažintinėse Adomaitytės knygose pasireiškia ir kitu lygmeniu – tai parodo autorės kalbėjimas pirmuoju asmeniu, kuriuo, pasak Vanagaitės, dažniausiai rašoma autobiografija (33, 32). Jis ypač išryškėja tose vaikų rašytojų biografijose, kurios paremtos jau aptartu asmeniniu santykiu su aprašomu autoriumi – subjektyviais išpūdžiais, prisiminimais ir pan. Kalbėjimas pirmuoju asmeniu dar labiau suasmenina pasakojimą, suteikia jam intymų atspalvį, o pateikiama rašytojo biografija tokiu atveju tampa ir savotiška Adomaitytės išpažintimi. Be viso to, toks pasakojimo būdas ištrina ribas tarp autoriaus-pasakotojo-veikėjo: autorė vienu metu tampa istorijos pasakotoja, o kartu ir veikiančiąja. Pastarasis dėmuo jau buvo aptartas analizuojant asmeninį santykį su rašytoju – per autoriaus biografiją Adomaitytė kuria ir savąją autobiografiją.

Galima paminėti ir dar vieną pakankamai problemišką kalbėjimo pirmuoju asmeniu aspektą – tokiu atveju tekstas priartėja prie fikcijos lygmens. Birutė Meržvinskaitė, skirdama autoriaus / pasakotojo kategoriją, teigia, kad tokiu atveju „[p]asakotojas atlieka autoriaus vaidmenį tekste, būdamas sakymo instancija. Kita vertus, jis akumuliuoja literatūros fiktyvumą, tuo pat metu įspėdamas apie pasakojimo literatūriškumą“ (21, 10). Atsižvelgiant į tai galima teigti, kad Adomaitytės tekstuose vyraujantis kalbėjimas pirmuoju asmeniu, autorės ir pasakotojo susitapatinimas priartina knygas apie vaikų rašytojus prie grožinės literatūros ir savaime iškelia fakto ir fikcijos sampynos problemą.

Pažintinių Adomaitytės knygų tekstuose gausu tokių epizodų, kur kalbėdama pirmuoju asmeniu autorė leidžiasi į gilesnius samprotavimus, atskleidžia savo įsitikinimus, asmeninę filosofiją. Štai tekste „Bėgalinė pirmojo sakinio istorija“ apie Michaelį Andrėją Helmutą Endę, kalbėdama apie jo santykius su mylimąja, Adomaitytė pateikia savo apmąstymus apie žmogaus būtį:

Aš nežinau, aš nedrįstu teigti, kad kiekvienas žmogus savaime yra pasaulis. Nors norėčiau... Galbūt kai kuriems lemta likti tik pasaulėliais – ramiais, tuštokais, svajojančiais tik apie viena – patogiai įsitaisyti ant minkštasuolio prie televizoriaus.

Bet...

Man visada gražu įsivaizduoti, kaip du pasauliai vienas prie kito prisiglaudžia – tartum du kamuoliai. Kas įvyks?

Jie susilieja į vieną pasaulį ir lekia toliau? Abu sprogsta? Gal vienas susprogdina kitą?

O gal kitaip? Susiliečia ir vėl išsiskiria?

Kas pasakys... (USK, 107)

Nors šios ištraukos dėmesio centre yra aptariamo rašytojo bei jo mylimosios jausmai ir ištraukoje kalbama būtent apie tai, vis dėlto galima pajusti, kad nepastebimai tai tampa prielaida atsiskleisti pačiai Adomaitytei. Todėl kalbėjimas pirmuoju asmeniu čia sugestijuoja kelias reikšmes: tai ne tik autoriaus-pasakotojo-veikėjo tapatumas, bet ir Adomaitytės išpažintis – jos nuostatų, požiūrio nusakymas, asmeninės filosofijos atskleidimas. Kartu tai ir slapčiausios sielos kertelės atvėrimas – ištraukos potekstėje galima pajusti kylantį jausmingumą, tam tikrą įtampą, to „antrojo pasaulio“ troškimą ir ilgesį.

Jausmai, kurie prasiveržia su kalbėjimu pirmuoju asmeniu, ryškūs ir kitoje ištraukoje – tekste „Ežiuko rūkai ir dangūs“ apie rašytoją Sergejų Kozlovą:

Internetu pavyko atrasti vieną kitą Sergejaus Kozlovo atvaizdą, net filmuotą siužetą, kur rašytojas nepasako nė žodžio, bet yra matomas ir... tartum girdimas.

Žilas, barzdotas, šviesiaakis, raudonu šalikų apsivyniojęs kaklą jis man atrodė toks patrauklus, kad nors imk ir įsimylėk. Raudoni šalikai mano gyvenime – lemtingi.

O kad manyje prakalbo ne tyrinėtoja, ne rašytoja, bet moteris, tai, matyt, pats laikas pasakojimą baigti. (USK, 133)

Šioje ištraukoje kalbėjimas pirmuoju asmeniu taip pat susijęs su jausmų proveržiu – šįsyk atvirai, neslepiant atskleidžiamos simpatijos aprašomam autoriui. Čia tas jausmų išpažinimas įgauna papildomas prasmes – žavimasi ne vien rašytoju, pasakos „Ežiukas rūke“ autoriumi, bet ir rašytoju kaip vyru, tad čia greta rašytojos ir skaitytojos iškeliamas dar vienas tapatybės aspektas –

Adomaitytė savo mato ir kaip moterį. Taip nuklystama nuo biografijos faktų pateikimo ir leidžiamasi į asmeniškumus, o tam padeda vartojamas pirmasis asmuo – šitaip pasakojimas tampa dar intymesnis, jausmingesnis. Svarbu atkreipti dėmesį į paskutinį ištraukos sakinį: nenorint pasakyti per daug, atskleisti savo jausmus, įjungiamas apsaugos mechanizmas – pasakojimas stabdomas. Taip dar labiau sustiprinamas įspūdis, kad pasakojimo apie Sergejų Kozlovą pabaigoje tolstama nuo biografijos faktų analizės – kalbėjimu pirmuoju asmeniu atsigręžiama į individualias jausenas.

Panašaus pobūdžio yra ir kita ištrauka – jau anksčiau minėtame rašinyje „Ta vėtra... Ji ir vėl sumaišė iškabas!“ apie Hansą Kristianą Anderseną Adomaitytė atskleidžia savo jausmus, filosofiją, požiūrį į gyvenimą:

Maža to... Jei kada skaitysite pasaką „Skeltuvas“, prisiminkite: to meto kritikai ją apšaukė nedorovinga. „Idutės gėlės“ – per menkai pamokančia. Ir taip toliau, ir taip toliau...

Dėl neva nesąmonių. Nežinau, kaip Jūs, o aš nieko taip nebijau, kaip atsidurti pasaulyje, kuriame viskas iš anksto apgalvota, išmatuota, suskaičiuota. Noriu, kad kas dieną atsitiktų kas nors, ko nelauki, nesitiki, bet... tykiai apie tai svajoji. Noriu, kad ant palangės speiguotą žiemą bent jau žaliuotų gėlė, o apšarmojusiam lange galėčiau įžiūrėti ir savo gyvenimo istorijas. Kad ištirptų pikto žmogaus širdyje ledo krislai. Kad atgytų nuvytusios gėlės. Kad ir pas mane, kaip pas tą seną rašytoją, ateitų berniūkštis su lanku ir užkerėta strėle.

Noriu, kad tebemokėtume mylėti – kaip undinė. Kad apie nuogus apsimetėlius, valdovais būti užsimančius, taip ir sakytumė: jūs – nuogi. Kiekvieną pavasarį, nutilus dienos gausmui, užgieda lakštingalos po mano langais. Prisimenu Anderseną pasaką „Lakštingala“. (SI, 25–26)

Šioje ištraukoje, kaip ir anksčiau cituotoje teksto atkarpoje, taip pat jaučiamas Adomaitytės dvasinis atsivėrimas – per Anderseną pasakų herojus ir siužetus autorė išsako savo svajones, optimistinius lūkesčius. Ištraukoje ypač jaučiamas asmeniškumas, tekstas rašomas tarsi asmeninis, dienoraščio puslapių vertas pasakojimas, o veiksmažodžiu „prisimenu“ fiksuojamas retrospekcinis žvilgsnis į save, kuris, kaip jau buvo minėta, ypač būdingas autobiografijos žanrui. Čia vėlgi galima pastebėti, kad autoriaus kūrybos aptarimas tampa ne toks svarbus – nors ištraukoje atpažįstami Anderseną pasakų herojai, potekstėje jaučiama, kad jie yra prielaida savoms mintims, jausenoms, o iki tol neutraliai trečiuoju asmeniu pasakota rašytojo biografija tampa pirmuoju asmeniu dėstomu vidiniu Adomaitytės monologu. Šioje situacijoje ryškėja Adomaitytės kaip medituojančio eseisto vaidmuo – „vienas ar kitas įvykis, reiškinys <...> jam yra tik pretekstas pasinerti į esmės stebėjimą, kuriam vis dėlto suteikiamas tikro atsitikimo ir objektyvaus dėsnio pavidalas. Jis kalba ne apie tai, kas išgalvota, o kas tikra, iškentėta, skaudu“ (16, 200). Tad šiuo atveju rašytojo biografijos faktai tampa pretekstu stebėti, mąstyti, samprotauti.

Rašinyje apie jau minėtą Michaelį Andrėją Helmutą Endę Adomaitytė kalbėdama pirmuoju asmeniu taip pat leidžiasi į asmeninio gyvenimo detales:

Keistoka, kad pasakojimą apie rašytoją pradedu nuo televizijos. Jos nemėgstu, žiūriu retokai. Bet vienam serialui esu neabejinga... Kokios gražios aktorės! Kokie elegantiški, skrybėlėti aktoriai... Tai – „Senis“, pasakojimas apie komisarą ir jo komandą.

Man ne taip jau svarbu, kas nužudė, ką nužudė ir už ką.

Kur kas svarbiau, kad ir seklių, ir nusikaltėlių, ir aukų automobiliai lekioja po miestą, kuris man be galo patinka. Akimis bandau užgriebti namus, gatves, Izaro upę.

Tai Miunchenas, Bavarijos sostinė. Po jį sukinėjausi tik vieną vienintelę dieną. Per mažą...
Ir vis tiek esu laiminga: pasakodama apie Michaelį Endę bent šiek tiek galiu įsivaizduoti miestą, kuriame aidėjo jo ir artimiausių jo žmonių žingsniai. (USK, 97)

Kalbėjimas pirmuoju asmeniu čia taip pat grįstas asmeniškumu ir individualaus gyvenimo išryškinimu. Analizuojant pateiktą ištrauką galima pastebėti, kad ji paremta kone dienoraštinio tipo pasakojimu – aptariami asmeniniai pomėgiai ir išgyvenimai. Taip konstruojama rašytojo biografija nutolsta nuo literatūrinių intencijų – nors lyg ir paminimas Miuncheno ryšys su Michaeliu Ende, galima teigti, kad dėmesio centre vis dėlto yra pačios Adomaitytės patirtis. Tad kalbėjimas pirmuoju asmeniu ir savo individualumo išryškinimas leidžia teigti, kad biografijoje šalia aprašomo autoriaus figūruoja ir pati Adomaitytė.

Analizuojant Adomaitytės kalbėjimą pirmuoju asmeniu galima pastebėti ir pasitaikantį pačios su savimi pokalbį. Štai rašinyje apie Luisą Kerolį „Sugrįžk iš ūkanų, Alisa“ kalbėdama apie sugalvotą skyrelio pavadinimą „Naudinga ir pamokanti poezija... Chm...“ Adomaitytė įsivelia į diskusiją su savimi:

Tai bent sugalvojau skyrelio pavadinimą: naudinga ir pamokanti... Ar kam tai įdomu?
Man pačiai – ne.
Jei taip nuobodžiai toliau rašysiu – kas mano knygą skaitys?
Gal ir skaitys. (SI, 49)

Galima pastebėti, kad nors šioje ištraukoje jaučiamos dialogo su skaitytoju užuomazgos (tai rodo pirmojoje cituojamo teksto eilutėje keliamas klausimas), struktūriškai tai taip pat panašėja į dviejų subjektų pokalbį, vis dėlto tekstas tampa Adomaitytės ginču su savimi, nesąmoningai skatinanti ir adresatą apsvarstyti keliamą klausimą. Kartu ši ištrauka labai svarbi tuo, kad čia Adomaitytė pati fiksuoja savo knygos rašymo situaciją – toks metarašymas dar labiau sustiprina subjektyvumo lygmenį tekste, kuriame Adomaitytė išskyla tarsi kaip lygiavertė kolegė aprašomam rašytojui.

Tačiau pažintinėse knygose daug daugiau tokių momentų, kur Adomaitytė atvirai kreipiasi į skaitytoją, mezga dialogą. Rašinyje apie Voltą Disnėjų „Rašytojas, nesukūręs nė vienos knygos...“ autorė kuria kontaktą su adresatu:

Kodėl mano knygoje apie rašytojus – žmogus, savarankiškai neparašęs nė vienos knygos?
Tik todėl, kad knygyne, matydami šūsnį leidinių su visiems žinomam parašu Voltas Disnėjus, Jūs atsirinktumėte: parašas – ne rašytojo.
<...> Disnėjus ir jo pasekėjai mėgo ir tebedėgsta laimingas pabaigas. Sakytum, rūpinasi, kad mums nesugestų nuotaika. Bet... Jei visos knygos ir filmai baigtųsi tik gerai, tai kaip mes išmoktume suvokti netektis, sielvartą?
<...> Dar todėl rašau apie Voltą, kad jo gyvenimas – ir Amerikos istorija.
Kaip reta kuris kitas žmogus jis manyje sukelia ir mielus, ir anaipol nemielus jausmus.
Kad... apie jį rašyti noriu. Mįslingas asmuo.
Tik jau sutarkime iš anksto: nedėliosiu nei plusų, nei minusų. Nei teisinsiu, nei smerksiu. Atpasakosiu, kas man pačiai atrodo įdomiausia, gal – lemtinga. (GV, 41–42)

Štai ištrauka iš rašinio apie Antuaną de Sent-Egziuperi „Vyresnysis Pepės brolis. Jo tėvas“, kurioje Adomaitytė išvis nutolsta nuo aprašomo autoriaus ir pateikia epizodą iš savo gyvenimo, kuriame vėlgi išskyla jau anksčiau minėta metarašymo situacija – Adomaitytė rašo apie tai, kad rašo:

Mano bičiulis turi nedidelį kambarėlį, panašų į vienuolio celę. Šiandieną plačiai atlapojau jo duris.

– Parašiau... Knygą parašiau.

Ir – nutilau.

Ką veikė mano pražilęs bičiulis, mano geriausias draugas, poezijos mylėtojas, gražių filmų kūrėjas?

Jis žaidė.

Sėdėjo prie kompiuterio ir žaidė karus – mušė žvaigždes.

Na, gerai. Kai nerašau knygų, vieną kitą žvaigždėlę – retsykais, jei pataikau – numušu ir aš.

Bum...

Ir supratau bežiūrėdama į žvaigždynus šaltame kompiuterio ekrane: dar nebaigiau knygos. Dar ne viską parašiau. Kai ką svarbaus Jums pasakyti pamiršau. (SI, 184)

Tokiu pačiu dialogo principu konstruojamas ir pasakojimas apie Aleksandrą Griną rašinyje „Kur nuplaukė Raudonos burės“:

Mano pačios santykis su „Raudonomis burėmis“ keitėsi kelis kartus. Buvo taip, kad laikiau tą knygą net ir kenksminga. Man visada sunku, negera skaityti apie pernelyg ilgai laukiančias moteris – Solveigą, Asol...

Gerą pusmetį gyvendama su Grinu – apie jį ir jį patį skaitydama – dar spėjau apie jį ir kalbėtis.

Ir žinote ką?

Jo „Raudonas bures“ prisimena nuostabiausios moterys – jų gyvenimų Grinas tikrai nepagadino. (USK, 48)

Nors pateiktose ištraukose dominuoja kalbėjimas pirmuoju asmeniu ir juo, kaip anksčiau cituotose teksto atkarpose, perteikiamos asmeninės Adomaitytės nuostatos, čia greta pirmojo asmens formuojamas ir dialogas su skaitytoju – taip imituojamas savotiškas pokalbis. Tokią Adomaitytės pasakojimo strategiją iliustruoja Rūtos Marcinkevičienės teiginiai: [a]utorius gali pateikti save kaip skaitytojo draugą, patarėją, linksmintoją. Jo tapatybė gali būti aiškiai jaučiama ir įvardijama, reiškia įvardžiais aš ir mes. Vartodamas daugiskaitos formą mes, autorius <...> susitapatina su skaitytoju“ (18, 53). Adomaitytės tekste šalia aš atsiranda ir atviri įvardžiai *jūs* bei *mes* – tokiu būdu ne tik mezgamas dialogas, bet formuojamas ir bendrystės jausmas, greta autoriaus-pasakotojo-veikėjo triados prijungiamas ir skaitytojas, kuris tampa lygiaverčiu pasakojimo dalyviu.

Apibendrinant Adomaitytės knygose apie vaikų rašytojus dominuojantį kalbėjimą pirmuoju asmeniu galima teigti, kad pažintinėje literatūroje toks kalbėjimo būdas nėra įprastas. Kaip ir grožiniame kūrinys, Adomaitytės knygose pirmasis asmuo kuria autoriaus-pasakotojo-veikėjo tapatumą, todėl šalia aprašomo vaikų literatūros kūrėjo nuolat figūruoja ir pati Adomaitytė. Svarbu pabrėžti tai, kad pati autorė nesigina, kad yra tekstų pasakotoja bei kalba ir apie save: „Aiškiai ir garsiai prisipažįstu: nesislepiu. Ir nesislėpsiu“ (žr. priedą Nr. 1) Greta rašytojo biografijos ir kūrybos detalių kalbėjimas pirmuoju asmeniu atskleidžia asmenines Adomaitytės jausenas, požiūrį į gyvenimą ir nuostatas, prisiminimus ir kasdienio gyvenimo detales, todėl taip nukrypstama nuo autorių biografijos faktų analizės, atsigręžiama į savo asmenį, o rašytojo biografija tampa dienoraštinio Adomaitytės pasakojimo atitikmeniu.

3. Meninė pažintinių knygų stilistika

Gintarės Adomaitytės pažintinės knygos „Už sidabro kalnų“, „Sparnuotos iškabos“ ir „Gražuolės vaikai“ iš šio literatūros žanro konteksto išsiskiria ir savo stilistika. Nors, kaip jau buvo minėta anksčiau, pažintinėje literatūroje dažnai pastebimas meniškumo lygmuo, padedantis įgyvendinti edukacinius tikslus, Adomaitytės knygose meninė stilistika yra ne pagalbinis, o vyraujantis kalbėjimo būdas. Todėl minėtos knygos yra artimos ne pažintinei literatūrai, kurioje daugiausia dominuoja mokslinis pasakojimas, o grožinei kūrybai. Tokį glaudų santykį su menine kūryba pabrėžia ir pati Adomaitytė, kuri atsakydama į anketos klausimus ir kalbėdama apie potencialų adresatą teigia, jog kuria meną: „[m]an regis, labiausiai ciklu džiaugiasi bibliotekininkai ir mokytojai, ypač kai sulaukia knygose minimų rašytojų jubiliejų. Studentai ir dėstytojai mano knygomis gali remtis sąlyginai: nerašau mokslo, bandau rašyti meną. Vis dėlto sąžiningai pateikiu literatūros sąrašą. Taigi, jei studentai nori, gali keliauti toliau ir ieškoti tiksliau“ (žr. priedą Nr. 1). Kaip matyti, pačiai autorei nesvetimas savo knygų kaip meninio kūrinio suvokimas – nors bandoma sukurti tam tikrą tikslumo ir moksliškumo įspūdį (pateikiamas literatūros sąrašas), vis dėlto tai tėra tik pagalbinė priemonė kuriant savo meninį kūrinį.

Vienas iš svarbiausių Adomaitytės knygų bruožų – ekspresyvumas, kuris, pasak Kazimiero Župerkos, yra „kalbos priemonės, raiškos būdo ar teksto išraiškingumas. Jis būdingas ir kalbos, ir teksto vienetams. Ekspresyvumas pasireiškia kaip kalbos vieneto priešprieša neutraliam sinonimiškam atitikmeniui, kitaip sakant, ekspresyvumo priežastis yra neutralaus ekvivalento buvimas. Viena iš ekspresyvumo prielaidų tuosyk būna emocinis atspalvis (kaip konotacinės reikšmės komponentas). <...> Toks išraiškingumas, kylantis iš emocinio vertinamojo požiūrio į kalbamąjį dalyką, vadinamas subjektyviuoju ekspresyvumu“ (37, 22). Analizuojant meninę Adomaitytės knygų stilistiką galima kalbėti apie kelis pačius ryškiausius lygmenis, kuriančius meniškumo, ekspresyvumo įspūdį – pastraipų ir sakinių išdėstymą bei skyrybą.

Pažintinėse Adomaitytės knygose ypač pastebimas pasakojimo dėstymo būdas – „kapoti“ sakiniai, pastraipos, sudarytos tik iš vieno ar dviejų sakinių. Tokia teksto išraiška kuria trūkinėjančio, nebaigto kalbėjimo įspūdį. Vienas iš ryškiausių tokio pasakojimo pavyzdžių – teksto apie Luisą Kerolį „Sugrįžk iš ūkanų, Alisa“ ištrauka:

Nuo upės dvelksmo... nuo ūkanų... nuo senų fotografijų švelnumo, jas dengiančių dėmių geltonio... nuo kadrilio primirštų, nuslopintų, tačiau prasiveržiančių garsų... nuo sapnų... nuo nemigos... nuo baltai juodo pasaulio – šachmatų lentos... nuo...

Ji grįžta – vis dar grįžta pas mus ir mums: Alisa.

Įsivaizduoju ją tokią: mergaitė balta suknia eina per triukšmingą regbio aikštę.

Ir nutyla stadionas – žaidėjai, žiūrovai.

Ir... sustoja akimirkai pasaulis.

Tik skrieja ovalus kamuolys – kur?

Galbūt – anapus ovalaus veidrodžio.

Tylon.

Tada jau išgirsti: sukasi Žemė. Įsikibę jos laikomės mes... (SI, 61)

Nors ištraukos pradžioje ryški pasikartojančio daugtaškio retorika, čia svarbiau aptarti sakinių išdėstymą. Ištraukoje pastraipos minimalistinės – jas sudaro vienas trumpas sakinytis, atvaizduojantis konkretų pasakojimo momentą. Tokiu principu konstruojamas tekstas sukuria tarsi atskirus vieno filmo epizodus, kurie trūkčiodami keičia vienas kitą, tad galima teigti, kad tekstas sukuria ir tam tikrą vizualinį įspūdį. Be kita ko, toks sakinių išdėstymas kuria vis didėjančią įtampą – skaitant tekstą jaučiamas kulminacijos artėjimas, o paskutinėje eilutėje atsiradęs fiziškai neįmanomas akustinis motyvas (girdima, kaip sukasi žemė) ir tampa ištraukos, kartu ir viso pasakojimo apie rašytoją, finalu.

Taip pat konstruojamas ir kitas tekstas – „Kur nuplaukė Raudonos burės“, kurio dėmesio centre yra jau ne sykį minėtas Aleksandras Grinas:

Kas įvyko 1906 metų pradžioje tarp drąsios, kovingosios Jekaterinos ir kalėjimo nuvarginto Aleksandro?

Jis mylėjo Jekateriną, o Jekaterina mylėjo tik revoliuciją.

Jis norėjo ramybės, poilsio, asmeninio gyvenimo, ji – revoliucijos.

Jis pasiūlė jai širdį, ranką, o ji siūlėsi, suprantama, tik revoliucijai.

Jų paskutiniojo pasiaiškinimo nematė, negirdėjo nė vienas žmogus. Spėjama, kad Aleksandras išplėšė iš mylimosios rankų revolverį, o jau tada šovė į ją.

Ir pašovė. Bet nenužudė. Žaizda buvo nepavojinga, tačiau operacijos prireikė.

Kiskos garbei dera pasakyti, kad Aleksandrui Grinui ji niekada nekeršijo.

Jiedu daugiau niekada nebesusitiko. (USK, 44)

Ištraukoje matomas pastraipų, kurias sudaro daugiausia tik vienas sakinytis, konstravimas taip pat turi savo paskirtį. Pirmoje ištraukos dalyje toks dėstymo būdas atlieka priešinamąją funkciją – sulig kiekvienu sakiniu vis labiau ryškinama savotiška konfrontacija tarp aprašomų subjektų, didinama įtampa. Vėliau toks pastraipų išdėstymas suteikia tam tikro dramatizmo, kurį dar labiau sustiprina paskutinis sakinytis, tampantis kulminacija. Analizuojant Adomaitytės pasirinkamą tokį pastraipų konstravimo būdą galima teigti, kad kiekviena nedidelė teksto atkarpa tokiu atveju tampa savarankišku vienetu – tekstu, turinčiu užuomazgą ir finalą.

Kita tokiu principu kuriama ištrauka yra iš teksto „Senojo Daktaro septynetai“ apie Janušą Korčaką:

Žydas Henrikas Goldšmitas, lenkišku slapyvardžiu Janušas Korčakas, nenorėjo segėti žydams privalomo ženklo – geltonosios žvaigždės. Varšuvoje buvo toks žinomas, toks populiarus, kad galėjo sau leisti didžiąją prabangą: būti savimi.

Tai ir buvo.

Kai prieglaudos vaikus žydukus naciai vedė į traukinį, Senasis Daktaras lydėjo juos – iki stoties. Tartum dar kartą, kaip prieš karą, keliautų visi į stovyklą.

Į stovyklą ir keliavo. Ne į poilsio. Į mirties.

Kai stotyje jam, tokiam žymiam, leido pasitraukti, likti Varšuvoje, išvažiavo kartu. Iki Treblinkos.

Ir į krematoriumą su vaikais nuėjo kartu.

Į rėmus, į kalendorius, į laikrodžius nesukemšamas, o toks dosnus laikas skaičiavo jam septyniskart devynis.

O gal – ir dar šiek tiek.

Tiek. (SI, 149)

Nors šioje ištraukoje kai kur pastraipą sudaro daugiau nei vienas sakiny, reikia atkreipti dėmesį į kitą svarbų teksto bruožą – trumpus, tarsi nutrūkusius sakinius. Galima teigti, kad tokį pasakojimo būdą atliepia skaudi ištraukos tema – vaikų literatūrą čia aptemdo nacistinė politika, žydai, jų deginimas, todėl kalbėjimas tampa trūkčiojantis, tarsi stringantis. Taip Adomaitytė savotiškai išreiškia savo emocijas bei nuotaiką. Išraiškinga čia ir ištraukos pabaiga: pasakojimas staiga lyg nutrūksta ties dalelyte *tiek* – tekstas tarsi nebaigtas, potekstėje lieka neišsakyti žodžiai, tad galima manyti, kad tai vėlgi skausmo, niūrios nuotaikos išraiška.

Adomaitytės pažintinėse knygose išsiskiria ne tik įdomus pastraipų ir sakinių konstravimas. Būtina apžvelgti ir autorės skyrybos stilistiką, kuri, be jokios abejonės, suteikia tekstui meniškumo, atlieka emocinę ekspresinę funkciją – „[r]ealizuota ji kelia kalbos raiškumą, pagaulumą, emocinį jos tonalumą; aktyvina klausiamąsias, skatinamąsias, imperatyvines, kreipimosi intonacijas, padeda perteikti aibę žmogaus valios, jausenos apraiškų (pavyzdžiui, nuostabą, pasigėrėjimą, abejojimą, liepimą, įsakymą, ironiją, pasipiktinimą ir t. t.)“ (6, 21).

Adomaitytės knygose dažniausias tokią funkciją perteikiantis skyrybos ženklas – daugtaškis, kuris išreiškia nutylėjimą, minties nebaigtumą ir, pasak Abaravičiaus, „įprasmina, įkoduoja daug papildomos informacijos“ (6, 165). Kaip pavyzdį galima pateikti ištrauką iš pasakojimo „Drugelio aidas“ apie Radjardą Kiplingą:

Ką veikė jaunasis autorius 1887 metais? „Aš vis dar rašiau laikraščiui tai, ką galėtų rašyti paskutinis kvailys“, – taip prisiminimuose atsidūsta Kiplingas. Vis dėlto... Tie metai buvo lemtingi. Iš laikraštuko Radjardą perkėlė į kur kas didesnę leidinių „Pioneer“, ten jaunasis rašytojas redagavo literatūrinį leidinio priedą, bet... Gyveno Alahabade, visai kitokiame mieste nei įprastas Londonas.

Lahornas ir jo apylinkės – musulmoniška vieta. Alahabadas priklausė hindi. Kitas gyvenimo būdas, kitos tradicijos ir papročiai...

Kiplingas pasiryžo keisti ne Alahabadą, o savo gyvenimą. Pokyčiams reikėjo pinigų...

<...> Gelbėjo ir gyvenimas musulmonų aplinkoje. Karališkoji akademija užsakė jo portretą? Didi garbė, be abejo... Bet...

<...> Radjardas Kiplingas Londone apsigyveno Villiers Street, Strande. Maži kambariai, prasta jų priežiūra, bet... Nuo rašomojo stalo matė Temzę... (USK, 21–22)

Šioje ištraukoje gausu daugtaškių, kurie suformuoja tam tikrą neišbaigtos, trūkčiojančios minties įspūdį – jį dar labiau sustiprina dažnai vartojamas jungtukas *bet*. Galima teigti, kad daugtaškiu suponuojamas pačios Adomaitytės vertinimas, išreiškiami jausmai. Pasak Juozo Abaravičiaus, dažnai daugtaškiai vartojami „intelektinės įtampos kupinuose tekstuose bei jų sakiniuose, kur susikaupus, filosofiskai, o kartais empiriskai subjektyviai, dilemiškai ar net skausmingai apmąstomi svarbūs žmogaus būties, likimo, gyvenimo ar kurios nors veiklos prasmingumo aspektai, dalykai“ (6, 147). Būtent tokia daugtaškio retorika būdinga ir šiai ištraukai – galima pajusti, kad čia Adomaitytė tarsi pati asmeniškai išgyvena skaudžias, niūrias aprašomo rašytojo biografijos detales, jas apmąstydamą autorė kone atvirai išreiškia savo subjektyvias emocijas.

Adomaitytės tekstuose aptinkama ne tik daugtaškio retorika – rašytojų biografijose dažnai pasitelkiami ir retoriniai klausimai bei sušukimai. Vienas iš pavyzdžių – ištrauka iš teksto „Rašytojas, nesukūręs nė vienos knygos“ apie Voltą Disnėjų:

O Disnėjus?

Disnėjaus kino studija knygą tik ekranizavo. Ir paskleidė po pasaulį taip plačiai, kad tikrąją kūrybą – tekstą! – daugelis užmiršo.

Kodėl mano knygoje apie rašytojus – žmogus, savarankiškai neparašęs nė vienos knygos?

Tik todėl, kad knygyne, matydami šusnį leidinių su visiems žinomą parašu Voltas Disnėjus, Jūs atsirinktumėte: parašas – ne rašytojo. Ne autoriaus. Perrašytojo! Perdirbėjo! Ir net ne vieno, o kelių...

Disnėjaus kompanijai tarnaujantys žmonės yra perkūrę žymiausias pasaulio pasakas. Supaprastinę, pakeitę, pritaikę nelabai raštingiems skaitytojams. Kartais – neatpažįstamai. Tai vadinama adaptacija. Disnėjus ir jo pasekėjai mėgo ir tebemėgsta laimingas pabaigas. Sakytum, rūpinasi, kad mums nesugestų nuotaika. Bet... Jei visos knygos ir filmai baigtųsi tik gerai, tai kaip mes išmoktume suvokti netektis, sielvartą? Ar įsivaizduojate pakeistą „Eglę žalčių karalienę“ (GV, 41–42)

Tiek apskritai visose Adomaitytės knygose, tiek šioje ištraukoje figūruoja retoriniai sušukimai ir klausimai, iš kurių pastarieji yra dažnesni. Savo tekstuose autorė klausimo forma tarsi mezga dialogą su skaitytoju, skatina jį apmąstyti klausimu iškeliamą problemą. Vis dėlto ištraukoje pateikiami klausimai kartu yra ir retoriniai – jie nereikalauja atsakymo: „jais nesiekama gauti ypač naujos informacijos – jie patys tokią informaciją teikia, neprarasdami klausiamosios reikšmės“ (6, 179). Galima pastebėti, kad klausiamuoju sakiniu užmezgusi dialogą su skaitytoju Adomaitytė tarsi netiesiogiai pasufleruoja jam ir atsakymą. Šauktukų retorika ištraukoje gana aiški – jais Adomaitytė akcentuoja svarbesnes pasakojimo detales, nori, kad jas užfiksuotų ir tinkamai iškoduotų skaitytojas.

Apibendrinant Adomaitytės knygose vyraujančią meninę pasakojimų stilistiką svarbu pabrėžti, kad tokiu atveju vaikų rašytojų biografijos tampa artimos grožinei literatūrai. Savotiškas pastraipų ir sakinių išskyrimas, skyrybos motyvacija tekstus leidžia traktuoti kaip gana asmenišką požiūrį į aprašomus aspektus. Neretai pateikiant rašytojų biografijos detales pasakojimas tarsi trūkinėja, stringa, potekstėje jaučiamos pačios Adomaitytės emocijos. Tai tik dar labiau sustiprina pažintinėse autorės knygose vyraujančią subjektyvumo klodą. Svarbu pabrėžti ir tai, kad tokią meninę knygų stilistiką, atsakydama į anketos klausimus, akcentuoja ir pati Adomaitytė: „[e]mocijos svarbu. Stilistinės ypatybės – žinoma. Neįmanoma samprotauti apie vaikų literatūrą perdėm protingu veidu, be humoro, be šilumos, be autoironijos“ (žr. priedą Nr. 1).

IV. OBJEKTIVUMAS KĘSTUČIO URBOS PAŽINTINĖSE KNYGOSE „ŠEŠI H. K. ANDERSENSO MEDALIAI“ IR „PARAŠYTA VAIKAMS“

1. Akademinės daugiskaitos „mes“ vartojimas

Kęstučio Urbos knygos apie vaikų rašytojus „Šeši H. K. Anderseno medaliai“ ir „Parašyta vaikams“ priskiriamos pažintinei literatūrai, jose dominuoja mokslinis, objektyvus, kartais neutralus ir „sausas“ stilius. Be abejonės, kaip ir kiekvieno tokio turinio knygas rašančio mokslininko darbuose, Urbos knygoje galima rasti tam tikro subjektyvumo, tačiau jis susijęs ne su kalbėjimo stiliumi, o su rašytojų ir kitos informacijos atranka. Tai patvirtina paties knygos autoriaus žodžiai: „<...> renkuosi pristatyti iškiliausius vaikų rašytojus ir jų kūrybą. Siekiu pateikti detalią kūrinių analizę, norėdamas atskleisti jų meniškumą, etines vertybes ir auklėjamąsias galimybes. <...> Visi autoriai, apie kuriuos rašau, man asmeniškai labai artimi ir įdomūs“ (žr. priedą Nr. 2). Nors, kaip matyti, autorių pasirinkimas yra gana subjektyvus, bet net ir taip siekiama edukacinių tikslų – norima pateikti tuos rašytojus, kurie gali būti naudingi, vertingi adresatui. Vis dėlto, kaip minėta, pats informacijos dėstymo būdas yra objektyvus, atsietas nuo asmeninių intencijų, simpatijų ir emocijų.

Vienas iš aspektų, priešingų jau analizuotam Adomaitytės stiliui ir signalizuojančių mokslinį stilių, yra įvardžių vartojimas. Urbos knygoje apie vaikų rašytojus dominuoja asmeninis įvardis „mes“, kuris ypač dažnai vartojamas moksliniuose darbuose ir „yra viena įdomiausių autoriaus pozicijos raiškos akademiniam diskurse priemonių, nes ji įvairiomis gramatinėmis formomis gali vartoti ir vienas rašantis autorius, ir autorių grupė“ (17, 89). Mokslininkai skiria dvi semantines šio įvardžio rūšis – inkliuzyvinę ir ekskliuzyvinę, kurios savo ruožtu skiriamos į dar smulkesnes grupes.

Įvairūs įvardžio „mes“ variantai, kaip jau minėta, matomi ir Urbos darbuose. Be abejonės, daugiausia juose vartojamas ekskliuzyvinis įvardis, kuriuo autorius išreiškia tik save ir tai, pasak Alberto Rosino, gali būti vadinamoji „autorinė daugiskaita“ (30, 52), prilygstanti vienaskaitiniam „aš“. Vis dėlto svarbu tai, kad Urbos tekstuose itin dažnai pastebimas inkliuzyvinis „mes“, nurodantis papildomas šio įvardžio reikšmes. Bakalauro darbe daugiausia analizuojami būtent tokie vartojimo atvejai. Pabrėžtina ir tai, kad asmeninio įvardžio „mes“ vartojimas analizuojamose autoriaus knygoje laikui bėgant tik stiprėja – 1998 m. išleistame veikle „Šeši H. K. Anderseno medaliai“ labiau dominuoja depersonalizuotas kalbėjimas, į kurį retkarčiais įsiterpia ir įvardis „mes“, o knygoje „Parašyta vaikams“ (2009) akademinės daugiskaitos vartojimas jau yra vyraujantis.

Viena iš ištraukų, kurioje vartojamas įvardis „mes“, sugestijuojantis įvairias papildomas reikšmes, yra iš teksto apie Džeimsą Kriusą:

Išties, skaitydami Dž. Kriuso knygų vertimus arba jų aprašymus, recenzijas, pirmiausiai pastebime originalią kūrinių kompoziciją, modernią struktūrą, netgi tam tikrą konstruktyvumą, o turinio požiūriu – savitą vaizduojamojo pasaulio vyriškumą.

Šie bruožai akivaizdūs ir dviejose į lietuvių kalbą išverstose knygose – „Mano prosenelis, herojai ir aš“ bei „Timas Taleris arba Parduotas juokas“, kurias aptarsime plačiausiai. Vis dėlto iš visų šešių šioje knygoje pristatomų H. K. Anderseno premijos laureatų Dž. Kriusas mums yra kol kas mažiausiai pažįstamas. Bet tikėkimės, jog vertėjai greitai atkreips dėmesį ir į kitus jo kūrinius.“⁴

Pirmoje šios ištraukos pastraipoje galima įžvelgti *mes* – *akademinė bendruomenė* vartojimo variantą, kuris, pasak Nijolės Linkevičienės ir Jolantos Šinkūnienės, „apima mokslinio teksto autorių / autorius ir kitus akademinės bendruomenės narius“ (17, 89). Urba, kalbėdamas apie aprašomo autoriaus kūrybą, mini tokias jos ypatybes, kurios pastebimos tik išsilavinusiam literatūrologui, o ne eiliniam skaitytojui. Tad galima teigti, kad šiuo požiūriu autorius tapatinasi su likusia akademinė bendruomene ir savo tekste perteikia bendras, kituose šaltiniuose taip pat perteiktas idėjas. Šis įvardžio „mes“ vartojimo variantas, kuris aptinkamas kone visuose tekstuose, tik išryškina objektyvumo klodą Urbos knygose.

Kitokia įvardžio vartoseną matyti antroje ištraukos pastraipoje. Teksto atkarpoje „kurias aptarsime plačiausiai“ matyti tik paties Urbos asmuo: ekskliuzyvinis įvardžiu „mes“ jis perteikia savo, kaip tekstų autoriaus, vaidmenį. Kita tendencija – *mes ir skaitytojas* variantas – matyti antroje pastraipos pusėje: kalbėdamas apie lietuvišką Kriuso leidimų trūkumą, įvardžiu „mes“ Urba kuria tarsi savo ir visų įmanomų adresatų dermę, „pažymi autorių / autorius ir tuo metu skaitantį tekstą skaitytoją“ (17, 89). Taip autorius tarsi įtraukia adresatą į savotišką dialogą, kuriame atlieka aiškinančiojo mokytojo vaidmenį.

Panaši autoriaus ir adresato sąveika kuriama ir kitame tekste „Robertas Louisas Stevensonas – literatūros švyturių inžinierius“:

Apie Stevensonso gyvenimą dabar jau galima pasiskaityti lietuviškai išleistoje Kirilo Andrejevo knygoje *Nuotykių ieškotojai*. Be to, daugeliui turbūt nesunkiai įveikiama ir anglų rašytojo Richardo Aldingtono rašyta Stevensonso biografija rusų kalba. Angliškų publikacijų, žinoma, yra su kaupu, tik ne kiekvienam ir ne kasdien po ranka. Taigi pateiksime svarbiausius ir įdomiausius rašytojo gyvenimo faktus – kad būtų „po ranka“.⁵

Kaip matyti ištraukoje, ekskliuzyvinis įvardžiu „mes“ perteikiamas autorius – žodyje „pateiksime“ matomas vien tik jo asmuo. Tačiau potekstėje tarsi jaučiamas pokalbis su potencialiu adresatu – mokytoju, bibliotekininku ir panašiai, kuriam itin svarbu turėti medžiagos apie vieną ar kitą autorių. Tad šiame autoriaus ir skaitytojo dialoge Urba vėlgi išskyla kaip daugiau žinantis, norintis išmokyti ir suteikti žinių, o tai savotiškai formuluoja objektyvųjį teksto klodą. Tokią mokomąją, informatyvinę teksto išraišką galima pagrįsti paties autoriaus teiginiais: „[m]ano rašymo stiliui būdinga aiškinimo nuostata ar tam tikras pedagogiškumas. Noriu skaitančiajam padėti suprasti tai, ką supratau, išsiaiškinau pats. Taigi – noriu „išmokyti, supažindinti“. Juolab kad beveik

⁴ Urba Kęstutis, *Šeši H. K. Anderseno medaliai: literatūriniai portretai*, Kaunas: Šviesa, 1998, p. 176. Toliau cituojant iš šio leidinio, tekste, skliausteliuose, nurodoma knygos santrumpa (*ŠAM*) ir puslapis.

⁵ Urba Kęstutis, *Parašyta vaikams*, Vilnius: Gimtasis žodis, 2009, p. 76–77. Toliau cituojant iš šio leidinio, tekste, skliausteliuose, nurodoma knygos santrumpa (*PV*) ir puslapis.

visus autorius (nors jie ir pasaulinio garso, lygio) Lietuvoje pristačiau pirmą kartą. Noras, kad jie ir Lietuvos literatūrinei, kultūrinei visuomenei būtų žinomi, suprantami, skaitomi – viena iš svarbiausių tų knygų atsiradimo paskatų“ (žr. priedą Nr. 2).

Svarbu pažvelgti ir į kitą ištrauką iš teksto apie Džanį Rodarį:

Pasakoje „Dželsominas melagių šalyje“ („Gelsomino nel paese dei bugiardi“, 1958) pavaizduota pramanytoji šalis rusų literatūrologijoje buvo susieta su Musolinio valdymo laikais. Tiek pat pagrįstai joje galėtume įžvelgti ir stalinizmo ar brežnevizmo epochų situaciją. Tačiau kokį nors trečios ar ketvirtos klasės mokinį, pavyzdžiui, Lietuvoje, net negirdėjusį Musolinio vardą, ši knyga sudomins visai kitokiais dalykais ir kels kitokias situacijas. Stengdamiesi išvengti tarybinėje literatūrologijoje utriuotos tendencijos ideologizuoti Dž. Rodario kūrybą, turėtume pirmiausia ieškoti šios knygos literatūrinio savitumo. (ŠAM, 207)

Šioje ištraukoje vartojami įvardžiai „mes“ („galėtume įžvelgti“, „stengdamiesi išvengti <...> turėtume pirmiausia ieškoti“) vienu metu sugestijuoja kelias reikšmes. Viena vertus, galima teigti, kad tai ekskliuzyvinis įvardis, šiuo atveju „nedviprasmiškai referuojantis į patį autorių ir <...> pabrėžiantis jo, kaip mokslininko, vaidmenį“ (17, 90) – juk būtent Urba konkrečioje situacijoje įžvelgia tam tikrų ideologijų atspindžius ir tolesniame tekste ieško literatūrinio Rodario kūrybos unikalumo. Tačiau potekstėje vėl jaučiamas dialogas su adresatu, o vartojamas įvardis virsta *mes ir skaitytojas* variantu: tame įvardyje galima įžvelgti ir potencialų knygos adresatą – mokytojus, bibliotekininkus, kuriems turi būti svarbios aptariamo rašytojo knygos keliamos idėjos ir kūrinių savitumas, kadangi tai vienokiu ar kitokiu būdu turi perteikti vaikams. Tokiu atveju Urba savo tekstu tarsi siekia savotiško bendradarbiavimo su adresatu, o tai išryškina objektyvųjį knygų klotą, nes teksta ne išryškina savoji nuomonė ar požiūris, o kviečiama kartu diskutuoti ir nuspręsti.

Kita ištrauka, kurioje su įvardžiu „mes“ atsiskleidžia ir Urbos kaip savotiško mokytojo intencijos, yra iš teksto „Carlo Collodi'o *Pinokio nuotykių* – didaktikos linksmybė“:

Pagaliau 2002 m. jaunas vertėjas Audrius Musteikis *Pinokio nuotykių* talentingai išvertė iš italų kalbos. Tuo vertimu ir remsimės, tuo ir turėtų naudotis visi su vaikų literatūra ir menu susiduriantys profesionalai.

Lietuvos vaikai su garsiuoju personažu dažnai susipažįsta teatre – tiek mėgėjų, tiek profesionaliajame. Dar viena mums svarbi aplinkybė – *Pinokio nuotykių* neretai painiojami su Aleksejaus Tolstojaus apysaka-pasaka *Auksinis raktelis, arba Buratino nuotykių*. (PV, 57)

Pirmoje šios ištraukos pastraipoje ryškėja minėtas Urbos kaip mokytojo vaidmuo – jis kone tiesiogiai sąveikauja su adresatu (mokytoju, bibliotekininku), po įvardžio „mes“ („remsimės“) tarsi kviečia sekti paskui, pamoko, pataria, kaip elgtis. Taip šiuo atveju ekskliuzyvinis įvardis tampa tarsi prielaida patarti ir parodyti savotišką pavyzdį. Antroje ištraukos pastraipoje vėlgi galima kelti klausimą, kas įvardijama įvardžiu „mes“: kam dviejų minimų kūrinių skirtybė yra svarbus probleminis klausimas – tik Urbai ar ir potencialiam adresatui? Galima teigti, kad vis dėlto čia vėl kuriamas tam tikras dialogas su adresatu, kuriam autorius kryptingai nurodo problemines aptariamos temos vietas, į kurias svarbu atkreipti dėmesį. Tad inkliuzyvinis įvardis „mes“, kaip ir ne vienoje anksčiau aptartoje situacijoje, yra būdas perteikti svarbią informaciją ir įgyvendinti edukacinius tikslus.

Urbos tekstuose galima aptikti tokių ištraukų, kuriose įvardis „mes“ vienareikšmiškai išreiškia tik dialogą su adresatu ir bendrystę su juo, nekurdamas jokių papildomų reikšmių. Vienas iš tokių tekstų – „Ernstas Theodoras Amadeus Hoffmannas ir vaikų literatūra“:

Skaitydami jį pakartotinai bemaž visada aptiksime detalių, replikų, kurios komplikuoja ankstesnes įžvalgas ir interpretacijas. O tų interpretacijų yra įvairių, jų vis gausėja. (Tik pastaruoju metu šį kūrinį atranda angliškoji ir amerikietiškoji literatūrologija.) Mūsų atveju labiausiai rūpėtų analizuojant šį kūrinį suvokti Hoffmanno ir apskritai romantizmo požiūrį į vaiko prigimtį, vaikystę ir vaikų literatūrą. Šiuos dalykus tikrai įmanoma ir prasminga įžvelgti šiame grožiniame tekste.“ (PV, 18)

Šioje ištraukoje įvardis „mes“ neabejotinai išreiškia *mes ir skaitytojas* variantą, čia nekuriama papildoma įvardžio vartojimo reikšmė. Urba čia tarsi susivienija su teksto adresatu, tarsi sukuria sąjungą, kurios akivaizdoje ir nagrinėja rašytojo kūrybą. Nurodydamas analizuojamoje temoje svarbias problemas, reikšmingus teiginius ir vietas, į kurias derėtų atkreipti dėmesį, šioje sąjungoje autorius vėlgi įgauna mokytojo vaidmenį. Nors, galima manyti, autorius kai kur pateikia ir paties suformuluotas įžvalgas, jos yra objektyvios, paremtos kitų literatūrologų nuomone, nukreiptos į adresatą ir jo tobulėjimą. Taip išryškinami objektyvieji Urbos knygų klodai – tekstai įgauna mokomąjį matmenį ir taip tarsi neleidžia abejoti jų teisingumu, patikimumu.

Apibendrinant Urbos knygose vyraujančią įvardžio „mes“ vartojimą galima teigti, kad tekstuose vartojami beveik visi teoretikų minimi vartojimo variantai: galima aptikti tiek ekskliuzyvinį „mes“, referuojantį tik patį autorių, tiek inkliuzyvinį, apimantį dvi plotmes – autoriaus ir adresato bei autoriaus ir akademinės bendruomenės sąjungą. Įvairiais įvardžio vartojimo atvejais Urba save iškelia kaip tam tikrą mokytoją – turintį objektyvios patirties, todėl patariantį, pamokantį, nurodantį svarbias ir reikšmingas detales. Atsakydamas į anketos klausimus ir kalbėdamas apie pristatomus autorius, tai patvirtina ir pats Urba: „[r]inkdamasis autorius iš Anderseno premijos laureatų sąrašo, tyrinėjau, kas iš jų labiausiai išversta į lietuvių kalbą ir dėl to yra aktualiausi literatūrinio ugdymo procesuose. Žodžiu, iškart galvojau ir apie savo knygos taikomąją paskirtį“ (žr. priedą Nr. 2). Iš čia kyla Urbos skaitytojo problema – literatūrologo knygose adresatas yra lyg mokinys, klausantis mokytojo įžvalgų. Taip tekstai įgauna mokomąjį pagrindą ir neleidžia abejoti jų reikšme ir patikimumu.

2. Mokslinio stiliaus ypatybės

Kęstučio Urbos knygos „Šeši H. K. Anderseno medaliai“ ir „Parašyta vaikams“ parašytos moksliniu stiliumi: atsisakoma emocijų raiškos, tekstų kalba pakankamai „sausą“, gausu terminų ir intarpų. Be kita ko, mokslinį stilių signalizuoja ir išnašos, citatos, nuolatinis rėmimasis literatūros teoretikais – tokių teksto aspektų netgi daugiau nei paties autoriaus požiūrio. Visos šios ypatybės kuria objektyvumą Urbos tekstuose. Svarbu pabrėžti tai, kad pats autorius savo knygas taip pat įvardija moksliniais terminais: „laikantis tradicinės terminologijos gal reiktų vartoti straipsnių

rinkinio žanrinę sąvoką“ (žr. priedą Nr. 2), o atskiri tekstai apie rašytojus susiejami su mokslinė literatūra: „[p]avadinčiau truputį dirbtinu terminu – mikromonografijomis. Arba trumpomis monografijomis“ (žr. priedą Nr. 2). Toks savo veikalų identifikavimas naudojant akademinę terminiją rodo, kad pats autorius sąmoningai nenutolsta nuo mokslinio stiliaus.

Pirmasis dėmuo, kuris leidžia kalbėti apie mokslinį Urbos tekstų stilių, yra skyrelių pavadinimai. Štai skyrelis, kuriame apibūdinama Džanio Rodario kūryba, yra pavadintas „Socialinis, politinis, moralinis angažuotumas 6-ojo dešimtmečio apysakose-pasakose“. Problemiškai suformuluoti ir teksto apie Mariją Gripę skyriai: „Problematikos posūkis. Vaikų ir suaugusiųjų pasaulio opozicija“, „Viduramžiškas misticizmas, pasakinis, magiškas sąlygiškumas“. Minėtini ir trumpi Mary Norton kūrybą apžvelgiančių skyrių pavadinimai: „Modernizmas ar postmodernizmas?“, „Vaizduojamojo pasaulio mimezė“, „Charakterių psychologizmas“, „Tipologijos problemos“ ir „Skoliniautojai literatūros didaktikos požiūriu“. Kaip matyti iš šių tipologiškai formuluojamų skyrių pavadinimų, juose nedominuoja meniniai įvaizdžiai ar perkeltinės prasmės – Urba preciziškai moksliniu stiliumi suformuluoja pavadinimą, iškeldamas atitinkamą rašytojo kūrybos problemą ar požiūrio tašką, vartoja literatūrologijai būdingus terminus.

Toks moksliai problemiškas skyrių pavadinimų formulavimas sudaro įspūdį, kad kone kiekvienas čia minėtas pavadinimas galėtų tapti atskiro mokslinio straipsnio pavadinimu – skyrių antraštės „yra informatyvios, darniai susieja temos pavadinimą su jos prasmės atskleidimu“ (10, 55). Vadinas, skyrių pavadinimuose ryškiai atsispindi objektyvus mokslinis stilius – vos keliais žodžiais čia perteikiama teksto esmė, suformuluojama problema.

Kaip jau buvo minėta, Urbos tekstuose gausu terminų, kurie yra „svarbus mokslinių tekstų skiriamasis požymis“ (10, 49). Galima paminėti kelias ištraukas iš teksto apie Erichą Kestnerį:

Pagal santykį su gyvenimo tikrove, E. Kestnerio knygas, kaip ir A. Lindgren kūrybą, sąlygiškai galima skirstyti į realistines apysakas ir literatūrines pasakas. E. Kestnerio kūrybai, kaip buvo minėta, būdingas empiriškumas, „naujas daiktiskumas“, jo poezijoje neretai atpažinsime autobiografijos realijas, iš kūrinio į kūrinį pereinančius tipažus. (ŠAM, 111)

Arba kita ištrauka:

Ir vis dėlto E. Kestneriui pavyksta išvengti paveikslų schemiškumo, idealizavimo. Emiliui nesvetima viskas, kas vaikiška. Autorius nehipertrofuoja jo dorybių, bet jas akcentuoja. (ŠAM, 113)

Kaip matyti, autorius savo tekstuose vartoja nemažai literatūrologijos terminų, operuoja tarptautiniais žodžiais, kurie susiję su kūrinio vaizduojamojo pasaulio, veikėjų poveikslų kūrimu. Todėl toks rašymo stilius, autorių kūrybos aprašymo specifika leidžia teigti, kad Urba objektyviai, moksliniu stiliumi „skrodžia“ aprašomo rašytojo kūrybą, jos idėjas ir problemas iškelia vartodamas literatūrologijos mokslui būdingą leksiką, kas rodo, kad aprašomi autoriai Urbai pirmiausia yra mokslo objektas. Kitaip tariant, tokia autoriaus kalba gali būti laikytina tipiška literatūrinės analizės kalba, kuria išsakomas Urbos kaip mokslininko požiūris. Kita vertus, tokį rašymo stilių galima aiškinti ir atsižvelgiant į knygų adresatą – kaip anketoje sako pats Urba, „iš Jūsų įvardytų adresatų

man svarbiausi yra studentai ir mokytojai. Dar pridėčiau bibliotekininkus, ikimokyklinio ugdymo pedagogus. Tai yra suaugusieji skaitytojai. Aišku, dauguma studentų yra potencialūs mokytojai, bibliotekininkai, auklėtojai. Žodžiu, tam tikros profesinės grupės, žmonės, ugdantys vaikus, padedantys jiems suprasti literatūrą, susidaryti literatūros vertės kriterijus“ (žr. priedą Nr. 2). Knygos skiriamos daugiausia tiems, kurie turi patys suvokti literatūros kūrinio reikšmę bei idėjinę plotmę ir šias žinias perduoti moksleiviui, todėl galima teigti, kad mokslinis stilius ir pasirenkamas norint pasiekti edukacinius tikslus. Todėl Urba čia vėl išskyla tarsi mokytojas, atitinkamu stiliumi perduodantis informaciją. Kita vertus, čia svarbūs ne tik edukaciniai tikslai – reikšmingos ir mokslinės intencijos: perteikiamos mokslinės žinios, padėsiančios kitiems literatūrologams.

Urbos tekstuose gausu ir tokių intarpų, kurie dažnai aptinkami moksliniuose darbuose – *kaip minėta, kaip jau žinoma, prisiminkime, matyti, kad* ir pan. Tokie intarpai „glaudžiau susieja sakinių dėmenis, akcentuoja jų reikšmes, o tai ypač svarbu samprotaujant, įrodinėjant. Logiškumas išreiškiamas priežasties, sąlygos, nuolaidos, tikslo sakiniiais“ (10, 53). Šie moksliniuose darbuose dažni intarpai yra vyraujantys ir Urbos darbuose. Galima išskirti keletą tokių vartojimo pavyzdžių, iš kurių vienas – ištrauka iš jau minėto teksto apie E. Kestnerį:

Tėvas padėjo atgaivinti prisiminimus, papasakojo apie šeimos, giminės praeitį ir taip tapo savotišku autobiografinės knygos „Kai buvau mažas berniukas“ bendraautoriumi. (Netrukus po to tėvas mirė.) Už šią knygą E. Kestneris gavo H. K. Anderseno medalį. Galbūt teisingiau būtų sakyti – už kūrybos visumą, nes literatūros specialistai yra pasakę, jog E. Kestneris nebepasiekė tokio meninio lygio kaip 1928–1933, jis, esą, „pavargo“. „Jis buvo apdovanotas greičiau už laimėjimus praeityje negu už naujausius kūrinius“ (8, 319). Vis dėlto tai diskutuotina nuomonė. (ŠAM, 110).

Šioje ištraukoje vartojamas intarpas *[g]albūt teisingiau būtų sakyti* atlieka ne tik junglumo ir sakinių siejimo funkcijas, kurios svarbios moksliniame tekste – jis taip pat išreiškia mokslinį objektyvumą ir iliustruoja tam tikrą Urbos užmojų pataisyti jau pasakytą mintį, kuri atrodo neteisinga, ir tai daroma remiantis kitų literatūrologų išsakytais teiginiais. Kita vertus, paskutinis ištraukos sakinytis rodo, kad Urba oponuoja su kitais literatūrologais – pastarųjų teiginiai identifikuojami kaip „diskutuotina nuomonė“. Toks dėstymo būdas, kai remiamasi kitais šaltiniais, jie cituojami, o kartu tam tikrais atvejais polemizuojama su kitų mokslininkų išsakytais teiginiais, kuria mokslo diskursą, kuris ir yra paremtas diskusijomis bei nuomonių skirtumais. Toks principas išsikristalizuoja ir Urbos knygoje, kuriose, kaip matyti, literatūrologas ne tik gausiai cituoja kitus mokslininkus, bet ir oponuoja jų teiginiams. Tai kuria tekstų objektyvumą ir išryškina autoriaus tekstuose vyraujančią mokslinį stilių.

Panašus principas matomas ir kitame tekste apie Džaną Rodarį:

Smulkiają Dž. Rodario prozą, arba tikriaus, trumpąsias pasakas, patogu glaustai aptarti kartu su jo išskirtine moksline, pedagogine, publicistine knyga „Fantazijos gramatika“ („Grammaticadella fantasia“, 1973).

„Fantazijos gramatika“ – labai savita knyga. Pats autorius pagarsino, jog ji tapo „privalomąja mokymo priemone dėstytojams ir studentams, studijuojantiems pedagogiką ir vaikų psichologiją“ (9, 10). (ŠAM, 218)

Ištraukoje pavartotas intarpas *arba tikriaus* rodo, kad Urba šiuo atveju siekia faktų tikslumo, adresatui nepalieka jokios tikimybės būti suklaidintam. Tai taip pat liudija objektyvumą, mokslinį teksto stilių, kur svarbiausia yra fakto tiesa. Būtina pridurti tai, kad tokio objektyvumo ir tikslumo autorius siekia ir kitu būdu – cituodamas patį rašytoją. Toks šaltinis yra pats autentiškiausias, beveik nepaliekantis vietos spėliojimams ir klaidingoms interpretacijoms, todėl vėlgi gali būti siejamas su faktų tikslumo siekimu. Šitaip atsiskleidžia mokslinės teksto ypatybės, kuriančios Urbos knygų objektyvumą. Šiuo atžvilgiu autoriaus pasakojimo strategija visiškai atitinka jau minėtą Kirby Andler pažintinės literatūros koncepciją, kurioje svarbiausias faktų tikslumas ir išsamumas.

Autoriaus tekstuose galima aptikti dar vieną poetikos arsenalo dėmenį – retorines priemones. Pastarosios įprastai yra siejamos su emocijų raiška, tačiau Urbos knygose jos įgauna kitą pavidalą – yra tam tikros problemos iškėlimo, svarbios vietos pabrėžimo būdas, tad vėlgi padeda pasiekti edukacinius tikslus. Šiame kontekste minėtinos dvi ištraukos iš teksto apie jau minėtą E. T. Hoffmanną:

Kuo ypatinga „Pasaka apie kietą riešutą“, suskaidyta į tris dalis? Kokia jos vieta bendroje kūrinio struktūroje? Pirma, ji gana savarankiška, tad neretai spausdinama atskira knyga. Antra, ji turi asociacijų su stebukline liaudies pasaka <...>. (PV, 22)

Kita ištrauka konstruojama tokiu pačiu principu:

Taigi kokia toji – dar viena – Hoffmanno sumanyta šalis? Ir kam ji sumanyta? Pripratę prie labiau specializuotos, pabrėžtinai vaikams skiriamos vėlesnių laikų literatūrinės pasakos, pirmiausia pasakytume, jog autorius visai nesiekia didaktinių tikslų, akivaizdžiai nuo jų atsiriboja. Antra, galėtume manyti, jog tiesiog norima pamaloninti vaiko vaizduotę, pateikti puošnių aprašymų. (PV, 25)

Retoriniais klausimais abiejose ištraukose iškeliama probleminiai rašytojų kūrybos klausimai, visiškai atsiribojama nuo paprastai šiomis priemonėmis reiškiamų emocijų. Tai vėlgi išryškina mokslinį tekstų stilių ir padeda pasiekti jau minėtus edukacinius ir mokslinius tikslus, kadangi toks ryškiai pabrėžiamas išvardijimas atkreipia dėmesį, jį sukoncentruoja į svarbius teksto aspektus. Be kita ko, įterpiniai *pirma*, *antra* pabrėžia teiginių seką, jų junglumą ir nuoseklumą, o tai ypač būdinga moksliniam stiliui (10, 53). Tokiu pačiu principu konstruojami visi Urbos knygų tekstai – retoriniais klausimais yra perteikiami probleminiai aspektai, į kuriuos norima atkreipti dėmesį.

Panašią funkciją atlieka ir retoriniai sušukimai. Kaip pavyzdį galima paminėti ištrauką iš teksto apie Džeimsą Kriusą:

Paantraštė įvardija ne tik temą, bet ir tiesiogiai užsimena apie knygos didaktizmą („mokymą“!), adresato diapazoną. (ŠAM, 184)

Pasak Abaravičiaus, „[š]auktukas, kaip ir klaustukas, yra ženklas, visiškai priklausantis nuo rašančiojo asmens intencijų“ (6, 194). Tekste išryškėja pabrėžimo, prasmės stiprinimo intencija (6, 200) – Urba retoriniu sušukimu tarsi pabrėžia svarbią teksto vietą, į kurią derėtų atkreipti dėmesį ir ją apsvastyti. Čia vėlgi išryškėja edukaciniai ir moksliniai autoriaus tikslai – jau buvo minėta, kad vienas iš tikslų, kaip teigia pats Urba, yra išmokyti, supažindinti adresatą. Tas

siekis supažindinti, išmokyti ir pasireiškia svarbių teksto vietų išryškinimu, kas matyti šioje ištraukoje.

Urba savo tekstuose neretai vartoja ir retorinius nutylėjimus. Vienas iš pavyzdžių – ištrauka iš teksto apie Rodarį:

Toji pastaba verčia grįžti prie šios apžvalgos pradžios ir padeda suvokti, kodėl Dž. Rodario pasakose įžvelgiame gana daug didaktiškumo ar bent jau labai apibrėžtų idėjų. Jam bus turėję poveikio ne tik politinės pažiūros, bet ir literatūrinis kontekstas. Šia prasme trumposios jo pasakos įdomios dar ir tuo, kad jos pabrėžtinai stengėsi naikinti didaktiškumą... vaikų atžvilgiu. (*ŠAM*, 220–221)

Šioje ištraukoje retorinis nutylėjimas vėlgi pasitarnauja kaip priemonė išryškinti svarbią teksto vietą. Nors galima teigti, kad retorinis nutylėjimas, išreikštas daugtaškiu, yra kone daugiausia subjektyvumo savyje talpinanti priemonė, čia jokių emocijų, asmeninio požiūrio, subjektyvumo nematyti – daugtaškiu tarsi išryškinamas paradoksalus pasakojimo aspektas, taip skatinama apsvarstyti iškeltą problemą.

Apibendrinant Urbos knygose vyraujančias mokslinio stiliaus ypatybes pasakytina tai, kad autoriaus tekstuose galima aptikti daugelį moksliniam diskursui būdingų bruožų – specifinę literatūrologijos terminiją, intarpus, kurie atlieka junglumo funkciją ir padeda dėstyti samprotavimus, retorines priemones, kurios tampa patogia problemos iškėlimo ir išryškinimo priemone. Be kita ko, Urba savo tekstuose nuolat cituoja kitus mokslininkus, remiasi jų nuomone ar atvirai jai oponuoja. Visi šie mokslinio diskurso bruožai kuria objektyvumą pažintinėse autoriaus knygose, padeda įgyvendinti edukacinius ir mokslinius tikslus.

V. GINTARĖS ADOMAITYTĖS IR KĘSTUČIO URBOS PAŽINTINĖS KNYGOS APIE VAIKŲ RAŠYTOJUS: LYGINAMOJI ANALIZĖ

Norint geriausiai suvokti skirtingas Kęstučio Urbos ir Gintarės Adomaitytės kalbėjimo strategijas, tikslinga palyginti, kaip abu šie autoriai aprašo tris vaikų rašytojus – Astridą Lindgren, Tuvę Janson ir Robertą Louisą Stevensoną. Sugretinus abiejų nagrinėjamų autorių tekstus bus galima aptarti, kokiomis priemonėmis konstruojamas tekstas, kokie biografijos ar kūrybos momentai išskiriami, kokia autorinė stilistika vyrauja tekste.

Pirmiausia svarbu pažvelgti į suformuluotus minėtų rašytojų biografijų skyrelių pavadinimus, kurie atskleidžia skirtingas autorių intencijas. Šiuo atveju analizei pasirinkta Tuvės Janson biografija, kurią Adomaitytė išskaido į skyrelius, juos pavadindama trumpomis, lakoniškomis tezėmis: „Sala“, „Kartais atsibudavau naktimis“, „Balti žiedai raudonoje rankoje“, „Meskite akmenį, kas matėte trolį“, „Kaip pavasario laužas“, „Gyventi!“, „Žvaigždėje“, „Kas ji, ta meilė?“, „Prie laužo“, „Uždrausti drausti“, „Dausose“. Urbos formuluotės gerokai platesnės ir išsamesnės – kalbėdamas apie Janson sukurtą Mumių pasaulį, jis formuluoja tokius skyrelių pavadinimus: „Siužetų modeliavimas, žanrinė konvencija pirmosiose penkiose knygose“, „Personažų savitumas, personažų pasaulio sisteminimo galimybės“, „Vėlesniųjų knygų apie Mumius psychologizmas“.

Kaip matyti palyginus abiejų autorių pavadinimus formuluotes, jos yra visiškai skirtingos. Adomaitytė kuria meniškumo, vaizdingumo, subjektyvumo principu paremtus pavadinimus ir galima tik spėlioti, apie ką tuose skyreliuose bus rašoma. Be kita ko, kai kurie pavadinimai ypač originalūs, meniški ir vaizdingi, nes jie apibūdina ne tam tikrą aptariamą rašytojos biografijos ar kūrybos epizodą, o pačios Adomaitytės subjektyvią emociją. Pavyzdžiui, skyrelis „Gyventi!“ pavadintas būtent pagal asmeninį Adomaitytės požiūrį, juolab kad skyrelio pradžia ir tęsia tokį subjektyvų pasakojimą:

Tiesiog gyventi.

Mane ima pagunda savo pasakojimą apie snusmumrikizmą pradėti ir baigti šiais dviem žodžiais – tiesiog gyventi.

Parašyti juos ir tiek.

Likusį knygos baltą plotą dovanočiau Jums ir Jūsų mintims. Tiesiog pamąstymams: koks netikras ir koks gyvybingas, koks tuščias ir aistringas, net siaubingas gali būti vienas ir tas pats įprastas klausimas:

– Kaip tu gyveni? (GV, 179)

Čia, kaip matyti, Adomaitytė fiksuoja savo pačios rašymą, išsako lūkesčius, subjektyvią nuomonę ir pan. Tad biografijos skyrelių pavadinimai atskleidžia pačios autorės asmenines intencijas. Visai kitokios yra Urbos formuluojamos antraštės – jos mokslinės, pakankamai „sausos“, iškelia tam tikrą rašytojos kūrybos problemą, jau pavadinime atskleidžiamas teksto turinys. Tokia formuluotė pateikia problemišką žvilgsnį į aprašomą temą, iš esmės visiškai atsisakoma meniškumo ir vaizdingumo.

Greta biografijų skyrelių pavadinimų, kitas aspektas, kurį svarbu analizuoti, yra biografijų pradžia. Ji atskleidžia pakankamai daug – visam tekstui toną duoda būtent tai, kokiais teiginiais autorius pradeda pasakojimą. Šiuo atveju galima susikoncentruoti į Astridos Lindgren biografiją – kiekvieno iš autorių įvadiniai sakiniai yra labai skirtingi. Štai Adomaitytė pasakojimą pradeda tam tikru dialogu su skaitytoju:

Tik nesakykite, kad jums nebaugi senatvė.

Susirašiau kelis pažadus: ko ir kaip vengsiu, kai būsiu... jei tik būsiu... kas žino, ar būsiu... mandagiai tariant, kai jau būsiu garbaus amžiaus ponio.

Cha!

Kai kurių mano skaitytojų nuomone, garbaus amžiaus esu dabar. Todėl taip džiaugsmingai, bandydama pasiguosti, miniu Pepės Ilgakojinės atodūsi:

– Taip, laikas bėga, pamažu artėja senatvė. Rudeniop man sukaks dešimt metų, ko gero, patys linksmiausi metai jau bus praėję. (GV, 103)

Urba renkasi kitokią strategiją – pradeda pasakojimą moksliniu stiliumi:

Astrida Lindgren, viena pirmųjų H. K. Anderseno premijos laureačių, plačiai pasaulyje žinoma kaip vaikų rašytoja. Jos knygos išverstos maždaug į 80 pasaulio kalbų, bendras knygų tiražas yra apie 40 milijonų egzempliorių. Vien lietuvių kalba išleistų jos knygų tiražas – 525 tūkstančiai. „Kaip gali būti, kad vienas žmogus rašo taip, jog viso pasaulio vaikams patinka tie rašiniai?“ – stebisi A. Lindgren biografai (18, 7). Ši nuostaba ištis apima mus, prisimenant vaikystėje skaitytas A. Lindgren knygas arba iš naujo skverbiantis į jos kūrybos pasaulį. Kur jau kur, bet Lietuvoje A. Lindgren kūryba tikrai populiari, jos knygos nuolat minimos kaip mylimiausios. Dabartinė tėvų karta gėrėjosi vos keliais vertimais iš rusų ir lenkų kalbų, o jų vaikams jau prieinama beveik pusė stambesniųjų žanrų A. Lindgren knygų, kurių daugiausia iš originalo kalbos talentingai išvertė Eugenija Stravinskienė. (ŠAM, 14)

Šiose dviejose ištraukose matyti visiškai skirtingos pasakojimo strategijos. Adomaitytė savo tekstą pradeda nuo subjektyvių pastebėjimų – dalijasi mintimis su skaitytoju, įpina tam tikrą savo kasdienybės epizodą. Be kita ko, autorė nevengia retorinių priemonių, kurios kalbėjimą padaro tarsi trūkčiojantį, sukeliantį neužtikrintumo, abejojimo įspūdį, vėliau atsiranda ir pašaipos intonacijos. Galima teigti, kad čia matomos tam tikro žaidimo su skaitytoju užuomazgos ir tai patvirtintų Neringos Mikalauskienės iškeltą mintį, kad Adomaitytės knygos yra parengtos labai žaidybiškai (22, 5). Ir tik po šių subjektyvumą liudijančių ypatybių atsiranda aliuzija į aprašomą rašytoją: prisimenami žymiausio Lindgren sukurtą personažą – Pepės Ilgakojinės – žodžiai, kurie vis tiek tam tikra prasme yra iliustruojantys pačios Adomaitytės būseną, o ne tiesiogiai susiję su aptariama vaikų rašytoja.

Visiškai kitokiu principu kuriamas Urbos tekstas – jo pradžia primena vadovėlinį, enciklopedinį kalbėjimo būdą, nes „sausai“ pristatomo esminiai faktai apie Lindgren: žinomumas, H. K. Anderseno medalio laureatė, knygų tiražai ir pan. Toks dėstymas liudija mokslinį stilių, nes Urbai svarbu pateikti tikslūs ir išsamūs faktai. Kaip tikras mokslininkas autorius analizuoja ir Lindgren vertimų problematiką – aptaria jų trūkumą vyresniosios kartos vaikystėje ir dabartinį išverstų knygų prieinamumą. Be to, autorius savo teiginiams paremti naudojami ir rašytojos biografų mintimis, kas sustiprina mokslinio stiliaus ypatybes tekste.

Ne tik tekstų pradžia yra aptartinas elementas – reikia analizuoti ir pabaigą, kuri taip pat svarbi, nes jos variantų gana daug: gali palikti neatsakytų klausimų, apibendrinti visą rašytojo

kūrybą, pratęsti užmegztą dialogą su skaitytoju ir pan. Šįsyk galima pažvelgti į Roberto Louiso Stevensonso biografiją ir tai, kokiais sakiniais abu autoriai ją užbaigia. Štai ištrauka iš Adomaitytės teksto:

Robertas Luisas Stivensonas, mėgęs pasirašyti R.L.S., mirė 1894 metais – taigi nesulaukęs, kol broliai Liumjerai Paryžiuje parodys pirmąjį pasaulyje filmą. Na, ne filmą, tik nufilmuotą traukinį...

Žmogus, niekada nematęs kino, kinui taip reikalingas: tiek „Lobių sala“, tiek „Daktaras Džekilis...“ į pasaulį, į televizijos ar kino ekranus atkeliauja vėl ir vėl, ir vėl – kiekvienos kartos vis savaip pamatyti.

Tikrąjį Stivensoną atrasti padės tik knyga.

Jei Jūs svajojate apie lobį, tai apie kokį?

Jei norėtumėte gyventi saloje, tai kur? Kokioje? (SI, 85)

Panašiu principu baigiamas ir Urbos pasakojimas:

Švyturių inžinieriaus sūnus Robertas Louisas Stevensonas meistriškai sukonstravo ir įžiebė mažiausiai tris literatūros švyturius. Ryškiausiai visam vaikų literatūros pasauliui šviečia *Lobių sala*. Kviesdama, viliodama paauglius ir jaunuolius, patraukliai mirkčioja ir *Nepaprasta daktaro Džekilo ir misterio Haido istorija*. Trečiojo švyturio – *Vaiko eilėraščių sodo* – nuo Lietuvos krantų kol kas beveik nematyti. Bet gal tik kol kas? (PV, 94)

Kaip matyti, abu autoriai savo pasakojimą baigia retoriniais klausimais, tačiau jie atlieka skirtingas funkcijas. Adomaitytė retoriniais klausimais tarsi kuria dialogą su adresatu ir kviečia jį įsilieti į tam tikrą pasakojimą, kur greta autorės kalbėjimo savo vaizduotę atvertų ir skaitytojas. Tokiu būdu tarsi nutolstama nuo Stevensonso biografijos bei kūrybos apžvalgos, kuriamas naujas pasakojimas, kur skaitytojas yra lygiavertis dalyvis. Taip rašytojo biografija perteikiama per subjektyvumo prizmę.

Urbos intencijos visai kitos: retoriniu klausimu autorius vėlgi suformuoja tam tikrą problemą – paskutiniojo Stevensonso kūrybinio darbo vertimo į lietuvių kalbą nebuvimą. Retoriniu klausimu tarsi suformuojama tokio vertimo reikiamybė ir tikimasi, kad vertėjai atkreips į tai dėmesį. Tad čia Urba vėlgi vadovaujasi mokslininko intencijomis – siekia didesnio Stevensonso kūrybos prieinamumo Lietuvos vaikams ir paaugliams. Galima pridurti dar vieną autoriaus kaip mokslininko ypatybę – jis vadovaujasi originalia rašytojo vardo ir pavardės rašyba (priešingai nei Adomaitytė). Siekdamas tokio tikslumo, Urba pabrėžia savo kaip mokslininko ar mokytojo vaidmenį. Svarbu pridurti ir tai, kad tekstų apie vieną ar kitą vaikų rašytoją pabaigos yra tie tekstų elementai, kuriuose Urba sau leidžia šiek tiek „sušvelninti“ pasakojimo stilių – čia dažnai atsiranda įvairios retorinės priemonės, pamąstymai apie rašytojo vietą vaikų literatūros kontekste ir pan. Pats autorius taip pat tai pripažįsta ir sako, kad tekstų pabaigos žodyje kartais imasi eseistinio rašymo (žr. priedą Nr. 2). Tokiu atveju čia galima įžvelgti mokslo populiarinimo intencijas – greta mokslinio stiliaus, neapeinant moksliškumo, dalykiškumo kriterijaus, retsykais atsiranda „švelnesnių“ intarpų, kurie sudomina skaitytoją.

Svarbu pažvelgti ir į tai, kaip abu autoriai pateikia atitinkamus rašytojų biografijos faktus. Štai pateikdami vieną Lindgren gyvenimo epizodą, abu autoriai jį reflektuoja skirtingai. Adomaitytės tekste jaučiamas tam tikras vertinimas:

– Frau... – taip į Astridą kreipėsi Vimerbiu miestelyje jauna pardavėja.

Kitaip tariant – poniam. Nes jei moteris su vaiku – tai, savaime aišku, poniam... Ištekėjusi.

– Freken! – išdidžiai pataisė ją Astrida Erikson.

Panelė...

Kiek reikėjo drąsos, kiek stiprybės...

Vieną dieną Astrida Erikson gavo naują darbą. Švedijos karališkasis automobilių klubas jai užsakė parengti leidinį apie kelius. Buvo 1928 metai, kai Astrida įteikė baigtą darbą. Pavykusį darbą!

Karališkojo automobilių klubo biurui vadovavo Sturė Lindgrenas. Jam patiko ne tik Astridos Erikson parengtas leidinys. Dar labiau – ji pati.

Jiedu tapo jaukia šeima. Švelnia... Rūpestinga. Lindgrenai gerbė vienas kitą ir be galo mylėjo savo vaikus: sūnų Larsą ir dukrą Karen. Bet meilės, tokios meilės, kuria alsavo Samuelis Augustas ir Hana, kuri aprašoma romanuose ir vaizduojama filmuose, kuri degina, kankina ir stiprina – tokios Astrida niekada nepatyrė.

Bent jau pati taip sakė... (GV, 111)

Urbos dėstymo principas gerokai aptakesnis:

Gyvenimas Stokholme – ilgas A. Lindgren gyvenimo puslapis – kaip minėjome, prasideda gana sudėtingai.

Pagaliau ji įsidarbina vienoje Karališkosios automobilių draugijos kontoroje, kurios šefas buvo Sturė Lindgrenas. 1931 metų pavasarį jis tampa Astridos vyru. Nedideliame dviejų kambarių bute apsigyvena ir mažasis Lasė (Larsas). Po trejų metų gimsta duktė Karina. Astrida Lindgren tampa namų šeimininke. (ŠAM, 20)

Kaip matyti šiose ištraukose, autoriai visiškai skirtingai pateikia Lindgren gyvenimo epizodą. Adomaitytės tekste jaučiamas tam tikras žavėjimasis rašytoja ir jos charakteriu – tai daugiausia perteikiama daugtaškio retorika. Kalbėdama apie Lindgren ir jos vyro sukurtą šeimą, Adomaitytė dar atviriau reiškia savo asmeninį požiūrį: pats faktas apie sukurtą šeimą yra apjuosiamas subjektyviais pastebėjimais – iškeliamą šeimoje vyravusi meilė ir pagarba, dėmesys vaikams. Taip autorė kuria idilišką vaizdą ir nejučia tai paverčia tobulos šeimos modeliu. Visai kitaip tekstą konstruoja Urba – jis gana „sausai“, lakoniškai išdėsto faktus. Urbos tekste nėra Adomaitytės deklaruojamo tobulos šeimos modelio, autorius atsisako faktų vertinimo – jis juos tiesiog konstatuoja, vadovaudamasis mokslinė tikslumo logika.

Adomaitytės ir Urbos pasakojimo strategijos buvo plačiai aptartos nagrinėjant atskirų abiejų autorių knygų tekstus, juose vyraujančias pasakojimo ypatybes, tačiau sugretinus tai, kaip autoriai pateikia Lindgren, Janson ir Stevensonso biografijos bei kūrybos epizodus, matyti, kad jų intencijos skirtingos. Adomaitytės skyrių pavadinimuose ir pačiuose tekstuose vyrauja meniniai įvaizdžiai, simboliškumas, subjektyvus žvilgsnis į pateikiamą informaciją. Kaip ne sykį buvo minėta, daugeliu atveju autorė pateikia ne aprašomo vaikų rašytojo gyvenimo ar kūrybos epizodą, o asmenines įžvalgas vienu ar kitu klausimu bei kasdienybės momentus. Kitokios intencijos išryškėja Urbos tekstuose – juose autorius vadovaujasi mokslinė logika: pateikia tikslus ir išsamius faktus, apibendrina autorių ir jo kūrybą, iškelia atitinkamas šių dviejų aspektų problemas. Tad savo knygoje Adomaitytė iškyla kaip tam tikra savo autobiografijos kūrėja, o Urba – kaip mokslininkas, mokytojas, norintis supažindinti ir išmokyti.

VI. IŠVADOS

Autorius ir jo intencijos yra viena svarbiausių kategorijų, nagrinėjant bet koki tekstą. Šios kategorijos analizė padeda atskleisti teksto žanrą, išskirti objektyvumo ir subjektyvumo lygmenis tekste, naratyvinės situacijos specifiką, santykį su adresatu bei aprašomu objektu ir kitus aspektus. Nagrinėjant pastarąjį teksto komponentą, labiausiai išskirtina objektyvi sąveika, paremta patirtimi, žiniomis, nešališkais faktais ir subjektyvi, grįsta jausmais ir asmeninėmis nuostatomis. Svarbu pridurti tai, kad čia egzistuoja trišalė priklausomybė: objektyvus ar subjektyvus autoriaus santykis su aprašomu objektu priklauso ir nuo numatomo adresato – pastarasis tam tikra prasme modeliuoja teksto išraišką.

Autoriaus kategorija svarbi ir kalbant apie funkcinių stilių skirtį. Čia minėtini meninis ir mokslinis stiliai, kadangi jų skirtumai yra labai ryškūs – meninis tekstas grįstas simboliniais ir meniniais įvaizdžiais, stilistiškai konotuota leksika, jame gali atsispindėti visų funkcinių stilių ypatybės; mokslinio stiliaus tekstas yra aiškus, vienareikšmis, logiškas, jame dominuoja tikslūs faktai ir tai sričiai būdinga terminija. Būna atvejų, kai tekste susipina moksliskumas ir meniškumas – tai pasakytina apie pažintinę literatūrą, kurios esminis tikslas yra suteikti skaitytojui (paprastai vaikui ar paaugliui) žinių apie vieną ar kitą tikrovės sritį. Šiame žanre derinami moksliniai faktai su menine išmone, ir tai tarnauja edukacinei funkcijai. Aptariant pažintinę / fakto literatūrą būtina paminėti ir du žanrus, kurie dėl savo ypatybių yra patogūs pažintinei literatūrai – biografiją, kurioje išsamiai, tiksliai, be subjektyvių emocijų pateikiami asmens gyvenimo faktai, bei esė, kur tikrovės reiškiniai yra perteikiami pasitelkiant asmenines įžvalgas ir derinant įvairius kalbėjimo būdus.

Pažintinės literatūros kontekste minėtini Gintarės Adomaitytės ir Kęstučio Urbos veikalai, kuriuose skirtingomis kalbėjimo strategijomis pateikiamos vaikų rašytojų biografijos. Adomaitytės knygose „Sparnuotos iškabos“, „Už sidabro kalnų“ ir „Gražuolės vaikai“ dominuoja keli subjektyvumą liudijantys bruožai – ypač asmeniškasis santykis su aprašomu rašytoju, kalbėjimas pirmuoju asmeniu, meninė stilistika, ir visi šie bruožai leidžia identifikuoti tekstus kaip eseistikos žanro išraišką, ką anketoje pabrėžia ir pati knygų autorė. Išanalizavus minėtus tekstų lygmenis pastebėta, kad pateikdama rašytojo biografiją, autorė išryškina glaudų santykį su juo – iš dabarties pozicijų pasakodama apie savo atradimus, išryškindama asmeninius prisiminimus, Adomaitytė tarsi rašo ir savo autobiografiją, formuoja tam tikrą savojo gyvenimo mitą – supina rašytojo gyvenimo ir kūrybos ypatumus su individualaus gyvenimo detalėmis. Taip atskiros rašytojo biografija įgauna subtiliai intymų atspalvį. Tokį subjektyvų santykį su rašytoju perteikti padeda kalbėjimas pirmuoju asmeniu. Adomaitytės knygose pirmasis asmuo kuria autoriaus-pasakotojo-veikėjo tapatumą, todėl šalia aprašomo vaikų literatūros kūrėjo nuolat figūruoja ir pati Adomaitytė. Kalbėjimas pirmuoju

asmeniu taip pat perteikia asmenines autorės jausenas, prisiminimus ir kasdienio gyvenimo detales. Toks atsigręžimas į save aptariamo rašytojo biografiją leidžia traktuoti ir kaip dienoraštinį Adomaitytės pasakojimą, kuris savo menine stilistika priartėja prie grožinio kūrinio. Išraiškingas pastraipų ir sakinių išskyrimas, skyrybos motyvacija perteikia asmenines autorės emocijas ir taip dar labiau pabrėžia subjektyvumą Adomaitytės knygose.

Išanalizuoti Urbos tekstai atskleidė visai priešingą kalbėjimo tendenciją – knygose „Šeši H. K. Anderseno medaliai“ ir „Parašyta vaikams“ dominuoja objektyvumą liudijančios ypatybės: akademiniam tekstams būdingos daugiskaitos „mes“ vartojimas ir mokslinio stiliaus ypatybės. Kalbėdamas daugiskaitos pirmuoju asmeniu, Urba savo tekstuose kuria įvairias reikšmes – įvardžiu „mes“ tiek referuoja į savo asmenį, tiek kuria savo ir adresato bei savo ir visos akademinės bendruomenės sąjungą. Kad ir kokioje plotmėje egzistuoję minėtas įvardis, juo Urba save iškelia kaip tam tikrą mokytoją – turintį patirties, norintį ją pasidalinti, išmokyti, supažindinti ir nurodyti svarbias, reikšmingas tekstų detales. Tokį mokomąjį teksto pagrindą sustiprina ir mokslinio stiliaus ypatybės – specifinė literatūrologijai būdinga leksika; intarpai, sujungiantys dėstomas mintis, padedantys samprotauti ir pabrėžiantys svarbias tekstų vietas; retorinės priemonės, kuriomis išryškinamos svarbios rašytojų biografijos ar kūrybos detalės. Urba taip pat gausiai cituoja kitus literatūrologus ir biografus – pasiremia jų mintimis ir įžvalgomis ar joms oponuoja. Šie požymiai atskleidžia objektyvumą Urbos darbuose ir leidžia tai susieti su adresu – mokytojais, bibliotekininkais ir kitais potencialiais skaitytojais. Tokiu atveju pažintinė literatūra yra papildoma naujomis reikšmėmis, nes pritaikoma ne vaikų, o suaugusiųjų auditorijai.

Sugretinus abiejų autorių tekstus apie tris vaikų rašytojus – Astridą Lindgren, Tuvę Janson ir Robertą Louisą Stevensoną – tik dar labiau išryškėjo skirtingos pasakojimo strategijos. Adomaitytė tekste naudoja simbolinius, meninius įvaizdžius, viską perteikia per savo subjektyvią prizmę. Urbos tekstuose, priešingai, dominuoja objektyvūs ir tikslūs faktai, pakankamai „sausas“ stilius, mokliškai analizuojama rašytojų kūryba, atskleidžiant jų idėjas, motyvus ir problematiką. Todėl savo knygose Adomaitytė iškyla kaip tam tikra savosios autobiografijos kūrėja, o Urba – kaip mokslininkas, mokytojas, norintis supažindinti ir išmokyti, kitaip tariant, siekiantis edukacinių ir mokslinių tikslų, kartu atliekantis ir tam tikrą mokslo populiarinimo funkciją.

Svarbu pabrėžti ir tai, kad analizuoti Adomaitytės ir Urbos pasakojimo strategijas padėjo ir atlikti interviu su pačiais autoriais. Jų atsakymai pagrindė knygų paskirties ir žanrų, adresato ir pasakojimo stiliaus ryšio problematiką, pateikiamos informacijos apie rašytojus specifiką, pačių autorių vaidmenį tekste ir taip leido sustiprinti analizę autentiškais ir patikimais faktais.

Apibendrinant galima teigti, kad Gintarės Adomaitytės ir Kęstučio Urbos knygos apie vaikų rašytojus pasižymi skirtingomis pasakojimo strategijomis ir taip iliustruoja įvairialypį pažintinės literatūros diskursą.

VII. SANTRAUKA

Pagrindinės sąvokos: *Gintarė Adomaitytė, Kęstutis Urba, pažintinė literatūra, literatūrinis rašytojo portretas, stiliaus ypatumai, objektyvumas, subjektyvumas.*

Pažintinė literatūra, kuri yra labai svarbi vaikų skaitinių dalis, perteikianti jam žinias apie supantį pasaulį, Lietuvoje retai ir fragmentiškai tyrinėjama. Į dar netyrinėtą pažintinės literatūros kontekstą patenka ir rašytojos Gintarės Adomaitytės knygos „Sparnuotos iškabos“ (2002), „Gražuolės vaikai“ (2006) ir „Už sidabro kalnų“ (2012) bei literatūrologo Kęstučio Urbos veikalai „Šeši H. K. Anderseno medaliai“ (1998) ir „Parašyta vaikams“ (2009). Šių autorių knygos, kurias jungia vienas objektas – vaikų rašytojai, pasižymi skirtingomis pasakojimo strategijomis, todėl šio darbo tikslas yra išanalizuoti stiliaus ypatumus Gintarės Adomaitytės ir Kęstučio Urbos knygose.

Šio bakalauro darbo uždaviniai: 1) aptarti pažintinės literatūros sampratą, autoriaus santykio su aprašomuoju objektu ir adresatu problematiką, mokslinio ir meninio stiliaus skirtynes; 2) išanalizuoti subjektyvųjį klodą Gintarės Adomaitytės knygose; 3) išnagrinėti Kęstučio Urbos knygų pasakojimo objektyvumą; 4) kiekvieno autoriaus stiliaus savitumą išryškinti jų tekstus palyginant tarpusavyje. Bakalauro darbo objektas – Gintarės Adomaitytės ir Kęstučio Urbos knygų stiliaus ypatumai, kurie nagrinėjami pasitelkus filologinės, deskriptyvinės, stilistinės ir komparatyvistinės analizės metodus. Analizė paremiama ir pačių autorių anketomis.

Gintarės Adomaitytės knygose ryškus subjektyvusis klodas. Autorė savo tekstuose atskleidžia glaudų santykį su vaikų rašytojais: aprašant juos pasitelkiami prisiminimai, emocijos, kasdienio gyvenimo detalės. Supindama rašytojo gyvenimo ir kūrybos ypatumus su savo gyvenimo motyvais Gintarė Adomaitytė greta rašytojo biografijos kuria ir fragmentišką savo autobiografiją. Tą padaryti padeda kiti du knygų elementai – kalbėjimas pirmuoju asmeniu, kuriantis autoriaus-pasakotojo-veikėjo tapatumą ir parodantis subjektyvų požiūrį, bei meninė stilistika, kuri atskleidžia autorės emocijas ir tekstus priartina prie grožinės literatūros.

Ryškiausias Kęstučio Urbos knygų bruožas – objektyvus, mokslinis žvilgsnis į rašytojų biografijas ir kūrybą. Autorius kalba daugiskaitos pirmuoju asmeniu „mes“, kuriuo išreiškia save kaip mokslininką arba tapatinasi su adresatu bei akademine bendruomene. Tekstuose atsispindi ir moksliniam diskursui būdingos ypatybės – literatūrologinė terminija, intarpai, probleminius klausimus ryškinančios retorinės priemonės, gausus kitų mokslininkų citavimas. Šie požymiai Kęstutį Urbą iškelia kaip mokytoją, kuris nori paaiškinti, išmokyti, supažindinti.

Sugretinus šių dviejų autorių tekstus dar labiau ryškėja skirtingos pasakojimo strategijos – meniniai Gintarės Adomaitytės įvaizdžiai ir žvilgsnis per subjektyvią prizmę prieš mokslinį Kęstučio Urbos stilių ir objektyvių bei tikslų faktų pateikimą.

VIII. SUMMARY

Key words: *Gintarė Adomaitytė, Kęstutis Urba, non-fiction literature, literary portrait of the writer, stylistic features, objectivity, subjectivity.*

Non-fiction literature which is very important part of children's readings and gives knowledge about the world around him, is investigated rarely and fragmentary in Lithuania. Writer's Gintarė Adomaitytė's books "Winged boards" (*Sparnuotos iškabos*, 2002), "Children of Beauty" (*Gražuolės vaikai*, 2006) and "Behind the Mountains of Silver" (*Už sidabro kalnų*, 2012) and literary critic's Kęstutis Urba's works "Six Medals of H. K. Andersen" (*Šeši H. K. Anderseno medaliai*, 1998) and "Written for Children" (*Parašyta vaikams*, 2009) fit into unstudied context of non-fiction literature. Books of these author's, that are connected by the same topic - children book's writers, have different narrative strategies, so the aim of this work is to analyze stylistic features of books written by Gintarė Adomaitytė and Kęstutis Urba.

Bachelor's thesis tasks: 1) discuss the concept of non-fiction literature, issues of author's connection with descriptive object and addressee, difference between scientific and literary styles; 2) analyze subjective stratum in books of Gintarė Adomaitytė; 3) examine objectivity of narration in books of Kęstutis Urba; 4) by comparing texts reveal each author style's individuality. The object of this work are stylistic features of Gintarė Adomaitytė's and Kęstutis Urba's books that are analyzed using philological, descriptive, stylistic and comparative analysis methods. The analysis is also based on questionnaire filled by author's themselves.

Subjective stratum is easily perceived in books of Gintarė Adomaitytė. Author reveals very close connection with children's writers: describing them she invokes memories, emotions, details of her own daily life. By connecting features of writer's life and works with motifs of her own life Gintarė Adomaitytė also creates fragmented autobiography of herself. Other two elements help to accomplish this – speaking in the first person which creates an identity of author-narrator-character and shows subjective attitude, and literary stylistic which reveals the emotions and brings author's texts to be more suited to fiction literature.

The clearest feature of books by Kęstutis Urba is objective, scientific look at biographies and works of writers. Author speaks in the third person "we" which express himself as a scientist or identifies himself with addressee and academic community. Analyzed texts also have other features which are assigned to scientific discourse – literary terminology, insertions, rhetorical tools which reveal problematic issues, a lot of quotes by other scientists. These features shows Kęstutis Urba as a teacher who wants to explain, teach and introduce.

By comparing texts of these authors the different narration strategies become more clearer: fictitious images of Gintarė Adomaitytė and her view through subjective prism against scientific style of Kęstutis Urba and his objective and accurate presentation of facts.

IX. LITERATŪRA

1. Adomaitytė Gintarė, *Sparnuotos iškabos*, Vilnius: Gimtasis žodis, 2002.
2. Adomaitytė Gintarė, *Gražuolės vaikai*, Vilnius: Gimtasis žodis, 2006.
3. Adomaitytė Gintarė, *Už sidabro kalnų*, Vilnius: Edukologija, 2012.
4. Urba Kęstutis, *Šeši H. K. Anderseno medaliai: literatūriniai portretai*, Kaunas: Šviesa, 1998.
5. Urba Kęstutis, *Parašyta vaikams*, Vilnius: Gimtasis žodis, 2009.
6. Abaravičius Juozas, *Skyrybos stilistika*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2002.
7. Adomaitytė Gintarė, „Iš sodo – į pokylį“ [žiūrėta 2014-10-20]. Prieiga per internetą: <http://www.satenai.lt/2010/03/19/is-sodo-i-pokyli/>.
8. Andler Kirby, „Nonfiction in the Classroom: Exciting Adventure or Perilous Journey“, *Illinois Reading Council Journal*, Winter 2013 / 2014, Vol. 42 Issue 1, p. 13–22 [žiūrėta 2015-05-02]. Prieiga per EBSCOhost: <http://web.a.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=33&sid=69e436bc-9b2c-4e02-bc87-587e4682fde0%40sessionmgr4002&hid=4104>.
9. Auryla Vincas, *Lietuvių vaikų literatūra*, Vilnius: Vaga, 1986.
10. Barzdžiukienė Leonora Domininka, *Tekstas: samprata, komponavimas, funkciniai stiliai*, Kaunas: Technologija, 2003.
11. Čiurinskas Mintautas, „Biografo ir aprašomojo asmens santykio modeliai XVII a. LDK biografistikoje“, *Senoji Lietuvos literatūra*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, T. 20, 2006, p. 53–71.
12. Eagleton Terry, *Įvadas į literatūros teoriją*, Vilnius: Baltos lankos, 2000.
13. Hawthorn Jeremy, *Moderniosios literatūros teorijos žinynas*, Vilnius: Tyto alba, 1998.
14. Kašelionienė Nijolė, *Komparatyvistikos pagrindai: mokomoji knyga filologijos studentams*, Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas, 2006.
15. Kišūnaitė Roma, „Vaikų ir paauglių knygų leidybos procesas, tendencijos, ypatumai“, *Acta humanitarica universitatis Saulensis. Vaikas lietuvių ir pasaulio kultūrose*, sudarė Džiuljeta Maskuliūnienė, Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, T. 5 (2007), p. 279–287.
16. Kubilius Vytautas, *Žanrų kaita ir sintezė*, Vilnius: Vaga, 1986.
17. Linkevičienė Nijolė, Šinkūnienė Jolanta, „Asmeniniai įvardžiai mokslo kalboje“, *Kalbotyra*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, Nr. 64 (3), 2012, p. 78–102.
18. Marcinkevičienė Rūta, *Žanro ribos ir paribiai. Spaudos patirtys*, Vilnius: Versus aureus, 2008.

19. Maskuliūnienė Džiuljeta, „Istorinės ir kultūros asmenybės negrožinėje lietuvių prozoje vaikams“, *Acta humanitarica universitatis Saulensis. Vardas lietuvių tautosakoje ir etnokultūroje*, Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, T. 8 (2009), p. 84–97.
20. Maskuliūnienė Džiuljeta, „Pelkė lietuvių vaikų pažintinėje literatūroje“, *Pelkė lietuvių kultūroje. Straipsnių rinkinys*, sudarė Vigmantas Butkus ir Rūta Stankuvienė, Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2008, p. 122–138.
21. Meržvinskaitė Birutė, *Literatūros teorijos temos. Medžiaga bakalauro studijoms*, Vilnius: LKMA, 2013 [žiūrėta 2015-02-17]. Prieiga per internetą:
<http://www.lkma.lt/site/files/file/leidiniai/BM-LitTeorTemos.pdf>.
22. Mikalauskienė Neringa, „Atsargiai, durys užsidaro...“, *Literatūra ir menas*, 2010, balandžio 2 d., p. 5.
23. Mozūraitė Vita, „Paveikslų knygos mažiesiems“, *Rubinitis*, 1996, Nr. 2 (5). Prieiga per internetą:
<http://rubinitis.lnb.lt/index.php?-59837089>.
24. Mozūraitė Vita, „Pirmoji pagalba“, *Rubinitis*, 2008, Nr. 3 (47). Prieiga per internetą:
<http://rubinitis.lnb.lt/index.php?-1079099112>.
25. Nostytė Gintarė, *Gamtos vaizdavimo strategijos pažintinėje vaikų literatūroje. Bakalauro darbas*. Šiauliai: Šiaulių universitetas, 2012.
26. Puzas Alfonsas, „Su „fakto literatūros“ ženklų (keletas pastabų dokumentinės prozos klausimu)“, *Socialistinis realizmas ir šiuolaikiniai meniniai ieškojimai*, Vilnius: Vaga, 1981, p. 333–351.
27. Raguoienė Genovaitė, „Vaikams ir visiems kitiems“, *Rubinitis*, 2005, Nr. 3 (35). Prieiga per internetą:
<http://rubinitis.lnb.lt/index.php?636041097>.
28. Raguoitis Bronius, „Paaugėliams apie rašytojus“ [žiūrėta 2014-10-12]. Prieiga per internetą:
<http://rubinitis.lnb.lt/index.php?-1596438342>.
29. Rimšas Rimtautas, „Iš kur atplaukia laivai?“, *Rubinitis*, 2010, Nr. 4 (56). Prieiga per internetą:
<http://rubinitis.lnb.lt/index.php?1829615779>.
30. Rosinas Albertas, *Baltų kalbų įvardžių semantinė ir morfologinė struktūra*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2009.
31. Striogaitė Dalia, Šimtas tūkstančių „kaip? kam? kodėl?“ ir šiuolaikinė knyga apie mokslą“, *Šiuolaikinės vaikų literatūros problemos*, sudarė Jonas Linkevičius, Vilnius: Vaga, 1979, p. 238–253.
32. Šepkus Lionginas, *Vaikų literatūros pagrindai*, Vilnius: Lietuvos TSR aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo ministerijos Leidybinė redakcinė taryba, 1982.

33. Vanagaitė Gitana, *Autobiografijos teorijos pagrindai. Mokomoji knyga filologijos studentams*, Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2008.
34. Vanagaitė Gitana, „Fakto literatūra: žanro ribos ir galimybės“, *Tekstas: lingvistika ir poetika* 19. Tezės, Šiauliai: Šiaulių universitetas, 2013, p. 44–45 [žiūrėta 2015-02-24]. Prieiga per internetą: <http://su.lt/bylos/fakultetai/humanitarinis/lkkk/tl%2019%20tezs.pdf>.
35. Zaborskaitė Vanda, *Literatūros mokslo įvadas*, Vilnius: Mokslo, 1982.
36. Župerka Kazimieras, *Praktinė stilistika*, Vilnius: Lietuvos TSR aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo ministerijos Leidybinė redakcinė taryba, 1977.
37. Župerka Kazimieras, *Stilistika*, Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 1997.

X. METRIKA

Erika Najulytė, *Gintarės Adomaitytės ir Kęstučio Urbos knygos apie vaikų rašytojus: tarp objektyvumo ir subjektyvumo. Bakalauro darbas*, vadovė prof. dr. Džiuljeta Maskuliūnienė, Šiaulių universitetas, Literatūros istorijos ir teorijos katedra, 2015, 48 p.

XI. BIBLIOGRAPHIC DESCRIPTION

Erika Najulytė, *Stylistic features of Gintarė Adomaitytė's and Kęstutis Urba's books about children's writers. Bachelor Thesis*, research adviser Prof. Dr. Džiuljeta Maskuliūnienė, Šiauliai university, Department of History and Theory of Literature, 2015, 48 p.

XII. PRIEDAI

Priedas Nr. 1

Rašytojos Gintarės Adomaitytės atsakymai

1. Jūsų parašytos knygos apie vaikų rašytojus „Už sidabro kalnų“, „Gražuolės vaikai“ ir „Sparnuotos iškabos“ priklauso pažintinės literatūros žanrui. Kokia, Jūsų nuomone, šio literatūros žanro esmė? Kokie būtini jo bruožai?

Jei sakote, kad tai – pažintinė literatūra, tai greičiausiai taip ir yra. Atleiskite, kad negaliu atsakyti į tokį rimtą Jūsų klausimą, nesu teoretikė. Aš tik rašau eseistinius tekstus apie rašytojų gyvenimus, jų kūrybą. Pageidautina, kad knygos būtų įdomios – taigi, ir aš bandau rašyti įdomiai, nežinau, ar man pavyksta. Džiaugiuosi, jei žmonės, skaitydami mano knygas, sužino ko nežinoję arba atgaivina atmintį.

2. Koks yra Jūsų knygų apie vaikų rašytojus tikslas? Kokią žinią norite perduoti adresatui?

Jei kvieti žmogų prie vaišėmis apkrauto stalo, tai tikslas – vienas vienintelis: žmogų pasotinti. Panašiai jaučiuosi ir aš, pasakodama apie rašytojus ir jų knygas: ar matote, žmonės, kiek pasaulyje sukurta įdomaus, patrauklus? Sotinkitės, prašom, gėrybių turime daug.

3. Koks / kas yra šių knygų adresatas? Vaikas, paauglys, vyresnis mokinys, studentas, mokytojas ar...?

Mokytoja Levutė Karčiauskienė, raginusi rašyti ciklą knygų apie rašytojus, tikėjosi, kad tai bus knygos vaikams. Įvyko kitaip. Mano ciklas yra skirtas godžiai *skaitantiems* vaikams – vadinasi, tik šiočiai tokiai moksleivijos daliai. Man regis, labiausiai ciklu džiaugiasi bibliotekininkai ir mokytojai, ypač kai sulaukia knygoje minimų rašytojų jubiliejų. Studentai ir dėstytojai mano knygomis gali remtis sąlyginai: nerašau mokslo, bandau rašyti meną. Vis dėlto sąžiningai pateikiu literatūros sąrašą. Taigi, jei studentai nori, gali keliauti toliau ir ieškoti tiksliau.

Beje, gal meluoju... Knygų mugėje miela močiutė prisipažino, kad mano pasakojimas apie Jules Verne'ą paskatino jos anūką skaityti, jis tapo tikru skaitytoju. Manau, kad tai – tik širdį glostanti išimtis arba sutapimas. Greičiausiai anūkas jau pats buvo subrendęs skaityti.

Gruodžio mėnesį Giedraičiuose sutikau Eglę, jei neklystu – šeštokę. Ji nori būti veterinarijos gydytoja ir skaito viską, ką tik randa apie gamtą ir gamtininkus. Man akmuo nuo širdies nuriedėjo – būtent apie rašytojus gamtininkus rengiuosi rašyti ketvirtąją ciklo knygą. Nežinau, kiek tokių mergaičių ar vaikinų yra Lietuvoje. Bet juk ne viena vienintelė Eglė?

4. Ar rašydama knygą galvojate apie adresatą, atsižvelgiate į jo poreikius? Norite išmokyti, supažindinti ar...?

Noriu dalintis. Visada rašydama noriu dalintis – net jei bandau sukurti pasaką. Kalbėtis apie vaikystę – tai toks malonumas. Apie vaikystės knygas – ne menkesnis. Tad ir pasakojau dažniausiai (jokiu būdu ne visada) apie savo vaikystės knygas.

5. Kaip pati pavadintumėte tuos atskirus tekstus savo knygoje „Už sidabro kalnų“, „Gražuolės vaikai“ ir „Sparnuotos iškabos“?

Asmeninė eseistika. Tie tekstai subjektyvūs, juose daug manęs. Asmeninėje eseistikoje (jei ji nelieta impresijos rėmuose) dažniausiai esama pažintinio grūdo. Džiaugiuosi, jei jis randamas ir mano tekstuose.

6. Kokiais kriterijais remiantis atsirenkate autorius, kuriuos aprašysite knygoje? Tai labiau asmeninės simpatijos ar objektyvūs kriterijai?

Visų pirma – asmeninės simpatijos, lydinčios nuo vaikystės: Anderseną, Korczaką, Lagerlofą, Buivydaitę, Degutytę...

Kartais pareiga. Nesu fantastikos gerbėja, bet Verne'o niekaip negalėjau palikti užmarštyje. Kartais noriu nupūsti dulkes nuo primirštų rašytojų gyvenimo ir kūrybos, štai kodėl šiuo metu šalia manęs net septynios Geraldo Durrello knygos. Atsitiktinai internete radau žinią, kad Lietuvoje šio rašytojo neišleista nieko. Pyktelėjau. Tartum bandytų kas iš mūsų visų atimti jo atskiro aptarimo vertus tekstus apie gamtininko gyvenimą. Štai kodėl susiradau tas septynias, dėl to visai nesigailiu.

Atskiras atvejis – Gendrutis Morkūnas. Beveik bendraamžis, šiek tiek jaunesnis, tad negalėjo būti mano vaikystės meile (meilė – be jokių kabučių, tikrai rašytoja ar rašytojas tampa meile). Nemėgstu švaistytis žodžiu fenomenas, bet Morkūnas – tikrai fenomenalus, nekolgiška, netikra būtų apsimesti, kad jo lyg ir nebuvo.

7. Kokie autorių biografijos ir kūrybos aspektai Jums svarbiausi, kuriuos norite pateikti savo knygoje? Kodėl? Jums svarbiau asmenybė ar kūryba?

Man labai svarbi kiekvieno žmogaus vaikystė, rašytojos ar rašytojo – juo labiau. Daugiau dėmesio skiriu asmenybei. Kūrybos nepreparuoju, neskrodžiu – tai literatūrologo darbas, tokiai užduočiai niekada nesirengiau, nekėliau sau tikslų. Kūrinius aptariu, bet tik kaip savo įspūdį.

8. Kokiais šaltiniais rėmėtės rašydama anksčiau minėtas knygas, ką skaitėte? Ar Jums svarbiau perteikti objektyvias žinias apie rašytojus bei jų kūrinius, ar pateikti savo asmeninį požiūrį? Kuo grįstos Jūsų pateikiamos kūrinių interpretacijos?

Labai dažnas mano šaltinis – paties rašytojo autobiografinė knyga arba jo artimųjų rašyti prisiminimai. Tarkime, pasakodama apie Eleanorą Farjeon, iš užsienio bibliotekų užsisakiau bene keturias jos giminaičių ar draugų knygas. Ir visos jos buvo įtaigios, patrauklios.

Apie Gendrutį Morkūną pasakojo jo našlė Regina – rimtesnio šaltinio ir negalėjo būti. Taigi, mano šaltinis – našlės prisiminimai ir paties Gendručio itin asmeninė eseistika.

Janiną Degutytę vaikystėje šiek tiek pažinojau, o mano teta gydytoja Lena Daubaraitė – Rapalienė buvo beveik artimiausias asmuo poetei ir jos draugei tapytojai Bronei Jacevičiūtei. Suprantama, kad rėmiausi ir profesorės Viktorijos Daujotytės svarbiais tyrinėjimais.

Atrasti Bronę Buivydaite padėjo Anykščių Antano Baranausko ir Antano Vienuolio-Žukausko muziejus, saugantis ir Buivydaite Žaliąjį namelį. Man pavyko: dar spėjau susipažinti su rašytojos sekretore Rože Klimaškauskaite (tikroji specialybė – bibliotekininkė).

Bendradarbiauti su šio Anykščių muziejaus žmonėmis – vienas džiaugsmas; aš noriu semti – o jie man leidžia.

Jūs net neįsivaizduojate, kaip rankioju po kruopelytę žinias apie man svarbius rašytojus. Kol vieną dieną... Vieną dieną apima jausmas, kad pasaulis tartum dirba mano labui: žinios ima byrėti viena po kitos. Euristinės išminties dar nesu pasiekusi, tačiau jau įsivaizduoju, kas ji – ta euristika.

9. Jūsų pažintinėse knygose labai jaučiamas asmeniškumas, subjektyvumas, Jūsų pačios asmuo dominuoja kone visose biografijose. Ar pripažįstate, kad kalbėdama apie autorius kartu kalbate ir apie save? Ar vis dėlto slepiatės už pasakotojo?

Aiškliai ir garsiai prisipažįstu: nesislepiu. Ir nesislėpsiu. Tačiau atidžiai įsiklausau į man svarbių žmonių pasakojimus – jų vaikystės skaitybos prisiminimus. Taip jau nutiko, kad pastaruoju metu keli žmonės, kuriais pasikliaunu, prisimindami vaikystės skaitymus pagarbiai ištarė vardą ir pavardę: Julius Dautartas. Neabejoju, kad imsiu domėtis šio rašytojo biografija ir kūryba. Juo labiau, kad ir mano pačios prisiminimai apie Dautarto knygas jau trūs.

10. Kas nulemia Jūsų pasirenkamą pasakojimo apie autorių būdą (emocijų išryškinimas / vengimas, objektyvus / subjektyvus pasakojimas, įvairios stilistinės ypatybės ir pan.)?

Emocijos svarbu. Stilistinės ypatybės – žinoma. Neįmanoma samprotauti apie vaikų literatūrą perdėm protingu veidu, be humoro, be šilumos, be autoironijos.

**Anketos atsakymai gauti elektroniniu formatu
2015 m. kovo 21 d.**

Priedas Nr. 2

Literatūrologo Kęstučio Urbos atsakymai

1. Kokiam literatūros žanrui priskirtumėte savo knygas apie vaikų rašytojus „H. K. Anderseno medaliai“ ir „Parašyta vaikams“?

Pirmoji knyga turi paantraštę „Literatūriniai portretai“, antroji – „Straipsnių rinkinys“. Portreto terminas šiek tiek metaforiškas, tad laikantis tradicinės terminologijos gal reiktų vartoti straipsnių rinkinio žanrinę sąvoką.

2. Koks yra Jūsų knygų apie vaikų rašytojus tikslas? Kokią žinią norite perduoti adresatui?

Tikslų yra keletas. Gal pats bendriausias – parodyti, kas (kokia) yra brandi, kokybiška vaikų literatūra. Todėl renkuosi pristatyti iškiliausius vaikų rašytojus ir jų kūrybą. Siekiu pateikti detalią kūrinių analizę, norėdamas atskleisti jų meniškumą, etines vertybes ir auklėjamąsias galimybes. Laikausi pozicijos, kad tik skaitydamas ir analizuodamas vertingą literatūrą, gali susiformuoti literatūrinės analizės įgūdžius, taip pat kūrinio vertės kriterijus.

Taigi mano knygoms tikrai reikšmingi ir edukaciniai tikslai.

3. Koks / kas yra šių knygų adresatas? Vaikas, paauglys, vyresnis mokinys, studentas, mokytojas ar...?

Neatmetu galimybės, kad mano knygas gali skaityti ir moksleiviai, nes jos yra neįmantrios ir nesunkiai suvokiamos. Bet iš Jūsų įvardytų adresatų man svarbiausi yra studentai ir mokytojai. Dar pridėčiau bibliotekininkus, ikimokyklinio ugdymo pedagogus. Tai yra suaugusieji skaitytojai. Aišku, dauguma studentų yra potencialūs mokytojai, bibliotekininkai, auklėtojai. Žodžiu, tam tikros profesinės grupės, žmonės, ugdantys vaikus, padedantys jiems suprasti literatūrą, susidaryti literatūros vertės kriterijus. Bet esu patyręs, kad tas knygas yra skaitę ir šiaip besidomintieji literatūra suaugusieji.

4. Ar rašydamas knygą galvojate apie adresatą, atsižvelgiate į jo poreikius? Norite išmokyti, supažindinti ar...?

Taip. Mano rašymo stiliui būdinga aiškinimo nuostata ar tam tikras pedagogiškumas. Noriu skaitančiajam padėti suprasti tai, ką supratau, išsiaiškinau pats. Taigi – noriu „išmokyti, supažindinti“. Juolab kad beveik visus autorius (nors jie ir pasaulinio garso, lygio) Lietuvoje pristačiau pirmą kartą. Noras, kad jie ir Lietuvos literatūrinei, kultūrinei visuomenei būtų žinomi, suprantami, skaitomi – viena iš svarbiausių tų knygų atsiradimo paskatų.

5. Kaip pavadintumėte tuos atskirus tekstus savo knygoje „Parašyta vaikams“ ir „H. K. Anderseno medaliai“? Pastarojoje tekstus pavadinate „literatūriniais portretais“. Kaip paaiškintumėte tokį įvardijimą?

Pavadinčiau truputį dirbtiniu terminu – mikromonografijomis. Arba trumpomis monografijomis. Mat siekiu pateikti ir rašytojų gyvenimą, ir kūrybą. Ypač daug dėmesio skirdamas tai jų kūrybos daliai, kuri išversta į lietuvių kalbą.

6. Kokiais kriterijais remiantis atsirenkate autorius, kuriuos aprašysite knygoje? Ar autorių pasirinkimas atspindi vienokias ar kitokias Jūsų asmenines simpatijas, ar vis dėlto vyrauja objektyvūs kriterijai?

Visi autoriai, apie kuriuos rašau, man asmeniškai labai artimi ir įdomūs. (Tarkim, Astrida Lindgren buvo viena iš svarbiausių mano vaikystės rašytojų, nors tada jos kūrybos dar buvo labai nedaug. O kokių nors žinių apie jos gyvenimą ir kūrybą išvis nebuvo galima rasti.) Bet jie reikšmingi ir pasaulio vaikų literatūros istorijoje, tai yra klasikai. Vadinasi, subjektyvūs ir objektyvūs atrankos (pasirinkimo) kriterijai neprieštarauja vienas kitam. Rinkdamasis autorius iš Anderseno premijos laureatų sąrašo, tyrinėjau, kas iš jų labiausiai išversta į lietuvių kalbą ir dėl to yra aktualiausi literatūrinio ugdymo procesuose. Žodžiu, iškart galvojau ir apie savo knygos taikomąją paskirtį.

7. Kokie autorių biografijos ir kūrybos aspektai Jums svarbiausi, kuriuos norite pateikti savo knygoje? Kodėl? Jums svarbiau asmenybė ar kūryba?

Pagrindinis straipsnių uždavinys – kūrybos analizė ir vertinimas. Biografija yra svarbi tiek, kiek ji susijusi su kūryba. Be to, beveik aksioma, kad skaitantys vaikai ir paaugliai labiau nei suaugusieji nori žinoti apie jiems patikusių knygų autorių gyvenimą. Tad galvoju, ką edukaciniame darbe iš tos biografijos galėtų panaudoti mokytojai, bibliotekininkai. Labai svarbu, kokios aplinkybės lėmė vieno ar kito kūrinio atsiradimą. Esu biografinio kūrinio analizės metodo šalininkas, nors tai jokių būdu nėra vienintelis metodas. Man svarbi ir komparatyvistika. Esu ne teoretikas, bet literatūros istorikas, tad siekiu parodyti, kaip keitėsi vaikų literatūra, siekiu išryškinti tam tikru laiku išryškėjusius jos teminius, probleminius, modelius.

8. Kokiais šaltiniais rėmėtės rašydamas anksčiau minėtas knygas, ką skaitėte? Ar Jums svarbiau perteikti objektyvias žinias apie rašytojus bei jų kūrinius, ar pateikti savo asmeninį požiūrį? Kuo grįstos Jūsų pateikiamos kūrinių interpretacijos?

Rašydamas šias knygas stengiausi perskaityti viską, kas prieinama, kas buvo įmanoma aptikti. Turėtumėte pastebėti, kad mano publikacijose labai daug išnašų, citatų. Tikrai neretu atveju

kritikoje aptikdavau tai, ką skaitydamas ir analizuodamas kūrinį pastebėdavau ir pats. Bet jeigu kažkas anksčiau vieną ir kitą momentą yra įvardijęs, apibūdinęs, negaliu nenurodyti tos autorystės.

Rengdamas „Šešis Anderseno medalius“ stažavau Tarptautinėje Miuncheno jaunimo bibliotekoje, Stokholmo vaikų knygos institute. Lietuvoje beveik jokių literatūrologinių šaltinių tada nebuvo, tad viskas, ką ten aptikau, man buvo tiesiog lobis. Norėjosi tuo lobiu pasidalinti su visais.

Taigi jau atsakiau, kad objektyvi analizė man labai svarbi. Tačiau remdamasis gausia medžiaga, negali išvengti subjektyvumo. Juk atsirenki tai, kas tau pačiam atrodo priimtina, tinkama, kas patvirtina tavo nuojautą, suvokimą. O kartais vienam ar kitam teiginiui ir atvirai oponuoji. Be to, juk visada pirmiausia būni perskaitęs patį kūrinį. Tas pirminis suvokimas niekur nedingsta, jį dažnai stengiesi paremti kitų mokslininkų pastebėjimais, įžvalgomis.

9. Kas nulemia Jūsų pasirenkamą pasakojimo apie autorių būdą (emocijų išryškinimas / vengimas, objektyvus / subjektyvus pasakojimas, įvairios stilistinės ypatybės ir pan.)?

Man atrodo, kad skaityti apie įdomaus autoriaus gyvenimą ir įdomią kūrybą turi būti įdomu. Gal tai nėra sąmoningas siekis, gal tai tam tikros mano paties studijų, mano dėstytojų perteiktos patirtys. Mano karta universitete buvo mokoma ne taikyti vienokias ar kitokias literatūros teorijas, o išmokti pajusti kūrinio gyvybę. Kartais prisimename šviesaus atminimo docentę Birutę Baltrušaitytę-Masionienę. Jos kalbėjimo apie literatūrą nuolatinis rezultatas būdavo – noras kuo greičiau susirasti kūrinį ir jį perskaityti. Tokio emocinio santykio su kūriniumi aš irgi niekada neslepiau, džiaugiuosi, jeigu kartais jis padeda užsikrėsti literatūra, noru perskaityti knygą.

Visiškai eseistinis rašymas apie literatūrą man nėra artimas. Jo gal šiek tiek daugiau kai kurių knygų „Pabaigos straipsniuose“, kuriuos rašyti man būdavo malonu ir atrodydavo labai prasminga.

**Anketos atsakymai gauti elektroniniu formatu
2015 m. balandžio 16 d.**